

**ЧАЦАРГАНА ХӨТӨЛБӨРИЙН ХЭРЭГЖИЛТЭД ХИЙСЭН
ХЯНАЛТ-ШИНЖИЛГЭЭ, ҮНЭЛГЭЭНИЙ ТАЙЛАН**
(2016 оны жилийн эцсийн байдлаар, төгсгөлийн тайлан)

2017 оны 03 дугаар сарын 30-ны өдөр

№	Хөтөлбөр/төслийн агуулга	Гүйцэтгэл						
1.	Чацаргана хөтөлбөр Засгийн газрын 2010 оны 60 дугаар тогтоол	Зорилго: Чацарганыг аж ахуйн болон өрхийн тариалангийн чиглэлээр 20 мянган га хүртэл талбайд тариалж цөлжилтөөс сэргийлэх, хөрс, байгаль орчныг хамгаалах, хүн амыг амин дэм бүхий жимс, жимсгэнээр тогтвортой хангахад оршино.						
2.	Санхүүжилт	Улсын төсөв						
3.	Хэрэгжүүлэгч байгууллага/ хэрэгжих нийт хугацаа	Үндсэн хэрэгжүүлэгч байгууллага: Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яам Хугацаа: 2010-2016 он I үе шат 2010-2012 он II үе шат 2013-2016 он Хамтран хэрэгжүүлэгч байгууллага: Аймаг, нийслэлийн ХХААГ, ТЭДС Чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдийн үндэсний холбоо						
	Төсөл, хөтөлбөрийн зорилтууд	Зорилт 1: Чацаргана, бусад төрлийн жимс, жимсгэний аж ахуй эрхлэх, хөгжүүлэх эрх зүй, эдийн засгийн таатай орчинг бүрдүүлэх; Зорилт 2: Чацаргана, бусад төрлийн жимс, жимсгэнэ тариалах, хураан авах, боловсруулах технологийг боловсронгуй болгох, мэргэжилтний чадавхийг сайжруулах; Зорилт 3: Чацаргана тариалах, боловсруулах үйлдвэр байгуулах, хөгжүүлэх санаачилгыг технологийн удирдлага, санхүү, хөрөнгө оруулалт, зээлийн бодлогоор дэмжих замаар бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх; Зорилт 4: Бусад төрлийн жимс, жимсгэнэ тариалахыг дэмжих замаар жимс, жимсгэний дотоодын үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэн зах зээлд өрсөлдөх чадварыг хөгжүүлж, импортыг бууруулах; Зорилт 5: Хөтөлбөрийн ач холбогдлыг нийтэд сурталчлах, жимс, жимсгэнэ, түүгээр боловсруулсан бүтээгдэхүүний борлуулалтын сүлжээ бий болгох.						
5.	Төсөв (Нийт шаардагдах зардал)	ХХААХҮ-ийн сайдын багцаас 12.3 тэрбум төгрөг Жижиг дунд үйлдвэрийг дэмжих сан, Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сан болон бусад эх үүсвэрээс 7.0 тэрбум нийт 19.2 тэрбум						
	Үзүүлэлт	Хөтөлбөр хэрэгжсэн үе шат						
		I үе шат			II үе шат			
	Хөтөлбөрийн санхүүжилт, сая төгрөг	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Нийт:	1375.7	1857.0	1807.0	5584.1	1570.9	-	119.9	
	1375.7	3232.7	5039.7	10623.8	12194.7	12194.7	12314.6	
	Төсөл, хөтөлбөрийн зорилт:	Арга хэмжээний биелэлт						
6.	“Чацаргана, бусад төрлийн жимс, жимсгэний аж ахуй эрхлэх, хөгжүүлэх эрх зүй, эдийн засгийн таатай орчинг бүрдүүлэх” 1-р зорилтын хүрээнд:	<p><i>1.1: Чацаргана, жимс, жимсгэнэ тариалж байгаа болон түүний үр жимс, түүхий эдийг боловсруулах чиглэлээр үйлдвэрлэл, үйл ажиллагаа явуулдаг иргэн, аж ахуйн нэгжид татварын хөнгөлөлт үзүүлэх асуудлыг судалж санал боловсруулах;</i></p> <p>“Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” хуулийн төсөлд дотоодод ургуулсан “жимс жимсгэнэ”-ийг НӨАТ-аас чөлөөлүүлэхээр тусгаж, УИХ-аар хэлэлцүүлэн, батлагдсан.</p> <p align="right">ХШҮ-100%</p>						

		<p><i>1.2: Чацаргана, жимс, жимсгэний бүтээгдэхүүний стандартыг олон улсын шаардлагад нийцүүлэн шинэчлэх, НҮБ, Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын хамтарсан Хууль эрх зүйн хорооноос баталсан зөвлөмж, удирдамж, стандартыг мөрдүүлэх;</i> Чацаргана, үхрийн нүдний суулгац, чацарганы жимсний улсын стандартуудыг өөрийн орны болон олон улсын шаардлагад нийцүүлэн дахин хянаж, судалгаа харьцуулалт хийн шинэчлэн боловсруулан хэлэлцүүлэг, шат шатны хуралд оруулан хэлэлцүүлж Стандарчилал хэмжил зүйн үндэсний зөвлөлийн 2011 оны 04 дүгээр сарын 28-ны өдрийн 21 дүгээр тогтоолоор “Чацарганы суулгац. Техникийн ерөнхий шаардлага MNS 6250:2011”, “Үхрийн нүдний суулгац. Техникийн ерөнхий шаардлага MNS 6251: 2011, “Чацаргана жимс. Техникийн ерөнхий шаардлага” MNS 0916:2011 стандартуудыг тус тус батлуулан мөрдлөг болгон ажиллаж байна. 2013 онд Алим, чавга, интоор, бөөрөлзгөнө, далан хальс, гүзээлзгэний суулгац, чацарганы тос, чацарганы тос шалгах аргын стандартыг шинээр боловсруулж шат шатанд хэлэлцүүлж, алимьн суулгацын MNS 6371:2013, чавганы суулгацын MNS 6372:2013, бөөрөлзгөний суулгацын MNS 6373:2013, интоорын суулгацын MNS 6370:2013, гүзээлзгэний суулгацын MNS 6374:2013, далан хальсны суулгац, чацарганы тос, тос шалгах арга стандартуудыг шинээр батлууллав. 2016 онд чацарганы шүүс, нектар MNS стандартуудыг боловсруулж батлуулсан. ХШҮ-100%</p> <p><i>1.3: Дотоодын үйлдвэрлэлийг импортын ижил төстэй бараа, бүтээгдэхүүнээс хамгаалах зорилгоор тухайн бүтээгдэхүүний гаалийн тарифыг нэмэгдүүлэх асуудлыг судалж санал боловсруулах;</i> Дотоодод ургуулсан “Жимс жимсгэнэ”-ийг НӨАТ-аас, жимс жимсгэнэ хураах, боловсруулах тоног төхөөрөмжийг гааль болон НӨАТ-аас 2020 он хүртэл чөлөөлүүлсний зэрэгцээ жимс жимсгэний аж ахуй эрхлэгч болон боловсруулах үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн орлогын албан татварыг 2021 он хүртэл 1 хувь болгон бууруулж дэмжлэг үзүүлэв. Монгол улс Япон улсын хооронд байгуулсан Эдийн засгийн түншлэлийн хэлэлцээрт чацарганы жимс, тос, шүүс, бүтээгдэхүүнийг шууд болон 5 жилийн хугацаанд Япон улсад экспортлоход гаалийн татварыг хөнгөлөхөөр тусгуулав. ХШҮ-100%</p> <p><i>1.4: Эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил эрхлэх болон шинжлэх ухааны ололт, технологийг үйлдвэрлэлд нэвтрүүлэх чиг үүрэг бүхий жимс, жимсгэний асуудал хариуцсан шинжлэх ухаан, үйлдвэрлэлийн нэгж байгуулах асуудлыг судалж, санал боловсруулах;</i> “Жимс жимсгэнэ судлал” уулзалт хэлэлцүүлгийг 2015 оны 06 дугаарын 12-ний өдөр Монголын чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдийн үндэсний холбоотой хамтран зохион байгуулав. Хэлэлцүүлэгт БСШУЯ, ХААИС, ШУТИС, ХХТХ зэрэг эрдэм шинжилгээ, судалгаа, сургалтын байгууллагууд жимс жимсгэнэ тариалагч, боловсруулагч аж ахуйн нэгжүүдийн 70 төлөөлөл оролцож жимс жимсгэний чиглэлээр хэрэгжүүлж буй судалгаа шинжилгээний ажлаа танилцуулж, цаашид хэрэгжүүлэх ажлын чиглэлээр санал бодлоо солилцов. ХШҮ-40%</p>
--	--	--

		<p><i>1.5: Чацаргана, жимс, жимсгэнэ тариалсан талбай болон хураасан ургац, боловсруулсан бүтээгдэхүүний тоо хэмжээг статистикийн мэдээнд албан ёсоор оруулах;</i> Тухайн онд чацаргана, жимс, жимсгэнэ тариалсан талбай болон хураасан ургацын тоо хэмжээг статистикийн мэдээнд албан ёсоор оруулахаар Үндэсний статистикийн хорооноос зөвшөөрөл авч, статистикийн мэдээлэл авах маягт, зааврыг ХХААХҮ-ийн Сайдын 2011 оны А/169 дугаар тушаалаар батлуулан аймгуудад хүргүүлэв. 2013 оноос статистикийн мэдээнд албан ёсоор орсон. Тус яамнаас “Чацаргана” хөтөлбөрийн хүрээнд тухайн онд хэрэгжүүлсэн ажлын тайлан судалгааг бүх аймгуудын ХХААЖДҮГ-аас авч нэгтгэн гаргаж байна.</p> <ul style="list-style-type: none"> - “Чацаргана” хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн явцын тайланг 2012 оны 4 дүгээр сарын 18-ны өдрийн Засгийн газрын хуралдаанд танилцуулав. Хуралдаанаар хөтөлбөрийн санхүүжилтийг нэмэгдүүлж жилд 5.0 –аас доошгүй тэрбум төгрөгийн санхүүжилтийг улсын төсвөөс олгож байхыг үүрэг болгосон. - Тус яамнаас аймгуудын ХХААГ-аас авсан тайлангаар 2016 онд жимст цэцэрлэг 6.07 мянган га талбайд хүрч 2560 тонн жимс хураан авсан нь өмнөх оныхоос тариалсан талбай 172 га-р, хураан авсан ургац 518 тонноор нэмэгдсэн байна. <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>1.6: Ашигт малтмалын хайгуул, ашиглалт явуулсан газар нутагт төрөл бүрийн модлог, бутлаг ургамал, түүний дотор чацаргана тариалах замаар байгаль орчны нөхөн сэргээлт хийх, санал боловсруулах;</i> Чацаргана болон бусад модлог ургамлыг 2011 онд 263.2 га-д, 2012 онд 215.6 га-д, 2013 онд 137.7 га, 2014 онд 182.4, 2015 онд 203.3 га талбайд, 2016 онд 39 га элсний нүүдлээс хамгаалан, уул уурхайн нөхөн сэргээлт хийж, нийт 1041,2 га талбайд элсний нүүдлээс хамгаалан уул уурхайн нөхөн сэргээлт хийгээд байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-90%</p> <table border="1" data-bbox="665 1249 1453 1533"> <thead> <tr> <th colspan="4">1-р зорилтын үр дүнг илтгэх шалгуур үзүүлэлтийн үнэлгээ</th> </tr> <tr> <th>Шалгуур үзүүлэлт</th> <th>Хэмжих нэгж</th> <th>2016 оны хүрсэн түвшин</th> <th>ХШҮ</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зорилгоор баталсан эрх зүйн баримт бичиг, түүний хэрэгжилт</td> <td>Үйл ажиллаг ааны хэрэгжитээр</td> <td>Дотоодод үйлдвэрлэсэн жимс жимсгэнэ, жимс хураах, боловсруулах тоног төхөөрөмжийг НӨАТ, гаалийн татвараас чөлөөлсөн.</td> <td>100 %</td> </tr> </tbody> </table>	1-р зорилтын үр дүнг илтгэх шалгуур үзүүлэлтийн үнэлгээ				Шалгуур үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	2016 оны хүрсэн түвшин	ХШҮ	Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зорилгоор баталсан эрх зүйн баримт бичиг, түүний хэрэгжилт	Үйл ажиллаг ааны хэрэгжитээр	Дотоодод үйлдвэрлэсэн жимс жимсгэнэ, жимс хураах, боловсруулах тоног төхөөрөмжийг НӨАТ, гаалийн татвараас чөлөөлсөн.	100 %
1-р зорилтын үр дүнг илтгэх шалгуур үзүүлэлтийн үнэлгээ														
Шалгуур үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	2016 оны хүрсэн түвшин	ХШҮ											
Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зорилгоор баталсан эрх зүйн баримт бичиг, түүний хэрэгжилт	Үйл ажиллаг ааны хэрэгжитээр	Дотоодод үйлдвэрлэсэн жимс жимсгэнэ, жимс хураах, боловсруулах тоног төхөөрөмжийг НӨАТ, гаалийн татвараас чөлөөлсөн.	100 %											
	<p>“Чацаргана, бусад төрлийн жимс, жимсгэнэ тариалах, хураан авах, боловсруулах технологийг боловсронгуй болгох, мэргэжилтний чадавхийг сайжруулах” 2-р зорилтын хүрээнд:</p>	<p><i>2.1: Чацаргана, жимс, жимсгэний төрөл зүйлийн онцлог шинэ чанарын харьцуулсан судалгаа хийж тухайн бүс нутагт тохирсон шилмэл сортыг сонгон тарьж ургуулах агротехнологи боловсруулж, үйлдвэрлэлд нэвтрүүлэх;</i> Чацаргана болон бусад жимс жимсгэний бүс нутагт тохирсон шилмэл сортыг сонгон шалгаруулах, тарьж ургуулах агротехнологи боловсруулах зорилгоор УГТСЭШХ-тэй гэрээ байгуулан 20 сая төгрөгийн санхүүжилт олгож “Чацаргана болон бусад жимс жимсгэний сорт судалгаа” төсөл хэрэгжүүлэн ОХУ, БНХАУ, Канад, БНСУ, Голланд улсын 6 төрлийн жимсний 36 сортын жимсний суулгац авчран, 4 талбар байгуулж аж ахуй, биологийн онцлогоор үнэлгээ өгч, Газар тариалангийн төв бүсэд дасан зохицох чадвараар чацарганы 2, үхэр нүдний 2, алимын 1, чавганы 1 сортыг нутагшуулж, бөөрөлзгөний 1 сортыг ирээдүйтэй</p>												

		<p>сортоор батлуулан тариалж ургуулах агротехнологийн зөвлөмж гаргав.</p> <p>“Жимс жимсгэний суулгац үржүүлгийн плантаци байгуулах” төсөл сонгон шалгаруулж Увс, Дорнод, Дархан-уул аймгууд дахь эрдэм шинжилгээний хүрээлэн зэрэг 8 аж ахуйн нэгж, байгууллагыг шалгаруулан 2016 оноос алим, чавга, интоор, бөөрөлзгөнө, гүзээлзгэнэ, үхрийн нүд, чацаргана зэрэг 8 төрлийн жимс, жимсгэний 60 сортын 215-478 мянган ширхэг суулгацыг жил бүр дотооддоо үржүүлэн гаргах 34 га талбай бүхий эх цэцэрлэг /плантаци/ байгуулахад зориулан 750.0 сая төгрөгийн урт хугацаатай зээлийн дэмжлэг үзүүлэв.</p> <p>2013 онд байгалийн чацарганы тархалт, генетикийн нөөц тогтоох судалгааны ажлын хүрээнд байгалийн популяциас аж ахуй биологи, морфологийн онцлогоор ялгаатай 43 хэлбэрийг сонгон генофондод хадгалсан ба 2014 онд шинэ сорт гаргахад селекцийн эх материал болгон ашиглах зорилгоор ургац өндөртэй, тос болон сахарын агууламжаар баялаг, өргөс багатай 21 хэлбэрийг шалгаруулж туршлага судалгааны хүлэмжинд тариалж үнэлгээ өгч байна. Үрийн амьдралт 65-85 хувьтай, өсөлтийн эрчмээр Сэлэнгэ, Завханы хэлбэрүүд 20-25 см-ийн өсөлт өгч бусад хэлбэрүүдээ тэргүүлж байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>2.2: Органик гаралтай ургамал хамгааллын болон ургалтыг идэвхжүүлэгч бодис, бордоо болон чацаргана тариалах, хураан авах, хадгалах, боловсруулахад шаардагдах техник, тоног төхөөрөмжийн хангамж, хэрэглээг нэмэгдүүлэх ажлыг зохион байгуулах;</i></p> <p>Чацаргана хураах тоног төхөөрөмжийн судалгаа, туршилтийн ажлыг Поливит ХХК-аар гүйцэтгүүлэн БНХАУ, Итали, Монгол улсад хийсэн чацаргана хураах сорох, доргиох 5 төхөөрөмжийг авчирч талбай дээр харьцуулан судлан хөдөлмөрийн бүтээмжийг тооцсоны зэрэгцээ, гар хураалтыг 9-11 дахин хөнгөвчилсөн чацаргана хураах дотоодын тоног төхөөрөмж хийж туршин цаашид үйлдвэрлэлд нэвтрүүлэхээр болов. Мөн хураалтад тохиромжтой чацарганы сортыг шалгаруулан, жимс хураах тохиромжтой хугацааг тодорхойлон 500 ширхэгийг хэвлүүлж аймгуудад олгов.</p> <p>2012 онд чацарганы талбайд хөнөөл учруулж буй өвчин, хөнөөлт шавьж, шувуутай химийн бус байгальд ээлтэй аргаар тэмцэх ажлыг судлах зорилгоор Марал ганга ТББ-тай “Хорлогч шавьжаас хамгаалах байгальд халгүй ухаалаг багаж турших” төсөл хэрэгжүүлж сэргээгдэх эрчим хүчээр ажилладаг FWS-SPo5-12/1, FWS-SPIO-AE, FWS-DBL-1-AE болон FWS-19 маркийн шувуу үргээгч тоног төхөөрөмжийг 94 ширхэгийг нийлүүлж 20 байгууллага, хувь хүмүүст олгож амжилттай туршилт хийсэн нь ихээхэн үр дүнтэй болж цаашид зайлшгүй нэвтрүүлж дэлгэрүүлэх шаардлагатай нь тогтоогдов.</p> <p>2014 онд Ургамал хамгааллын эрдэм шинжилгээний хүрээлэнтэй гэрээ байгуулан Увс аймгийн Улаангом сумын чацарганы талбайд тархсан өвчин, хөнөөлт шавьж, мэрэгч амьтдын төрөл, тархалт, хөнөөлийн судалгааг хийлгэж 6 баг, 9 овогт хамаарах 9 зүйл шавьж, 1 зүйл хачиг, мөөгөнцрийн 4 төрлийн өвчин тархсаныг тодорхойлсон бөгөөд мөөгөнцрийн 2 төрлийн өвчинг шинээр илрүүлэв. Чацарганы өвчин, хөнөөлт шавьжтай тэмцэх арга хэмжээг 410 га талбайд 96.4-98.1%-ийн үр дүнтэй гүйцэтгэв. Мөн сумын жимс тариалдаг 230 хүнийг хамруулан жимсний талбайн өвчин хортонтой тэмцэх танхимийн болон талбайн сургалтыг</p>
--	--	--

	<p>зохион байгуулж, чацарганы өвчин, хөнөөлт шавьжтай тэмцэх зөвлөмж боловсруулав. Эдгээр арга хэмжээний үр дүнд аймгийн ургац эрс нэмэгдэв.</p> <p>2016 онд БНСУ-ын АФАСИ/Азийн орнуудын органик тариалангийн технологи/ төслийн хүрээнд 10.0 мянган ам. долларын санхүүжилтээр жилд 50 тонн органик бордоо үйлдвэрлэх төхөөрөмжийг Ургамал хамгааллын эрдэм шинжилгээний хүрээлэнд суурилуулав.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100 %</p> <p><i>2.3: Чацарганы жимснээс шинэ нэр төрлийн бүтээгдэхүүн гарган авах, хадгалах, хэрэглэх технологи, уг бүтээгдэхүүний биохимийн найрлага, хүний эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөөнд эрдэм шинжилгээ, клиник судалгаа хийх шинэжлэх ухааны төслүүд хэрэгжүүлэх;</i></p> <p>Доктор Л.Содномцогтын “Монгол унаган жимснээс биологийн идэвхт бодис агуулсан хорт хавдрын эсрэг үйлчилгээтэй, бэлдмэл гарган авах технологийн туршин нэвтрүүлэлт” төслийг Молекул биологийн эрдэм шинжилгээний төвд 22.7 сая төгрөг, доктор М.Амбагын удирдсан “Байгалийн гаралтай зарим шинэ эмийн бэлдмэлийг эмнэл зүйн практикт бүрэн нэвтрүүлэх” төслийг “Монос” анагаах ухааны дээд сургуульд 85.0 сая төгрөгөөр ШУТС-аас санхүүжүүлэн хэрэгжүүлж байна.</p> <p>2015 онд Монгол чацарганы шинж чанар найрлагыг тогтоох ажлын хүрээнд ШУТИС-ийн Үйлдвэрлэлийн технологийн сургууль чацарганы дээжийг Баруун, Хойд, Төв гэсэн бүсчлэлээр 8 ААН, байгууллагаас авч чацарганы химийн бүрдлийг жимсний зөөлөн эд болон үрний чийглэг, тос, уураг, нүүрс-ус, минериаллаг бодисоор үзүүлсэн шинжилгээний дүнг хураалтын хугацааны давтамжаар химийн бодисын хөдлөл зүйгээр гаргасан ба энэ нь стандартын баримт бичигт заасан үзүүлэлттэй ойролцоо байгааг тогтоож, ямар төрлийн /шүүс, тос/ бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхээс хамаарч хураалтын хугацаагаа тогтоох боломжийг олгов. Чацарганы хүний дархлааг дэмжих үйлдлийн судалгааг эсийн түвшинд хийж чацарганы зөөлийн эдийн шүүсэнд агуулагдаж буй полифенол нэгдэл /флавоноид, сапонин, полисахарид/ дархлааны анхдагч хариу урвалыг хариуцдаг CD-8 буюу Т-лимфоцит, киллэр эс буюу NK эс CD54 эсүүдийн залгих болон цитокин нийлэгжүүлэгч шингэний дархлааны замыг идэвхижүүлж байгааг батлаад байна.</p> <p>2015 онд Зах зээл бэлчээрийн удирдлага төсөл, МЧТҮҮХ-той хамтран ажиллаж “Чацарганы цэвэр шүүс, нектар, технологийн шаардлага” MNS-2015 стандартыг олон улсын стандартад нийцүүлэн шинээр боловсруулан шат шатны хэлэлцүүлэг зохион байгуулж Стандартчиллын үндэсний зөвлөлөөр 2015 оны 12-сарын 27-ны өдөр хэлэлцүүлэн батлуулав. Үүний үр дүнд чацарганы шүүсны чанар сайжрах нөхцөл бүрдэв</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>2.4: Жимс хураах, хадгалах, үйлдвэрлэлийн аргаар боловсруулах технологийг боловсронгуй болгож, техник, тоног төхөөрөмжийн шинэчлэл хийх;</i></p> <p>ОХУ-ын ШУА-ийн Сибирийн салбар, БСШУЯ-ны хооронд байгуулсан гэрээний хүрээнд “Прогрессивная механохимические технология углубленной переработки облепихи” инновацийн төсөлд Оросын талаас 50 сая төгрөгийн санхүүжилт хийгдэх бөгөөд тодорхой хэсгийг Монголын тал гаргана. Төслийн шугамаар 2011 онд сонголт хийсэн шинэ сортын чацарганы суулгацыг худалдан авч туршилтын талбайд суулгах, чацарганы</p>
--	---

	<p>мөчир навчийг боловсруулж бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх цехийн барилгыг засаж бэлтгэх, чацарганы жимсийг боловсруулж цехийн техник эдийн засгийн үндэслэлийг боловсруулах ажлыг хийхээр ажиллаж байна. 2012 онд улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар ШУА-ийн ХХТХ-ийн дэргэд Хүнсний нэмэлт бүтээгдэхүүний цех 500.0 сая төгрөгөөр баригдахаар төлөвлөж байгаа ба чацаргана боловсруулах цехийг энд байршуулахаар төлөвлөж байна.</p> <p>Жимсний технологийн шинэчлэлийн хүрээнд 499,9 сая төгрөгийн санхүүжилтээр хуурай уур амьсгалтай орнуудад жимст мод тариалахад зориулсан 210 морины хүчтэй трактор 1 ширхэг, жимсний мөр хоорондын хог ургамал устгах хадуур 2 ширхэг, жимсний талбайн хортон шавьжтай тэмцэх хор шүршигч 2 ширхэгийг нийлүүлэх тендер шалгаруулалт зохион байгуулж жилд 250 га талбайд жимс, жимсгэнэ тариалах, арчлах ажлыг механикжуулах боломжийг бүрдүүлээ.</p> <p>2015 онд Ховд аймаг үйлдвэрлэл үйлчилгээнд шинэ техник, технологи нутагшуулах, шинжлэх ухааны ололты гүйлдвэрлэлд нэвтрүүлэх санал санаачлагыг хөнгөлөлттэй зээлийн бодлогоор дэмжиж, “Уурхайт” ЗБН-ийн чацарганатай цай савлаж үйлдвэрлэхэд 35.0 саятөгрөгийн зээлийг орон нутгийн хөрөнгө оруулалтаар олгоод байна. Мөн “Хөгжил” политехник сургалт, үйлдвэрлэлийн төвд Швейцарийн хөгжлийн агентлагийн 209,6 сая төгрөгийн санхүүжилтээр 2014 онд дунд оврын жимс жимсгэнэ боловсруулах үйлдвэр ашиглалтанд орж, боловсруулах үйлдвэрийн мэргэжилтэн бэлтгэх, жимс жимсгэнэ боловсруулах үйл ажиллагаа явуулж байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>2.5: Чацарганы тосыг өндөр цэвэршилттэй үйлдвэрлэх, төрөл бүрийн хэрэглээ, зориулалтаар савлах, чацарганы жимс, навч, мөчир, холтосыг бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд ашиглах туршилт явуулах, шинэ нэр төрлийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх технологи бий болгох;</i></p> <p>МЧТҮҮХ Шинжлэх ухааны академи, UFC групп болон ОХУ-ын Новосибирскийн механикийн хүрээлэнтэй хамтран чацарганы хатуу эдүүдийг (навч, холтос, мөчир зэрэг) боловсруулах төсөл хэрэгжүүлэхэд оролцож доктор П. Одонмажиг үргэлжлүүлэн ажиллаж байна.</p> <p>Увс хүнс ХК Тайвань улсын технологийн чацарганы үрийн тосыг CO₂ хийн ангижруулах техногиор өндөр цэвэршилттэй боловсруулж АНУ, БНСУ зэрэг оронд экспортлож эхлээд байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100 %</p> <p><i>2.6: Чацаргана, жимс, жимсгэний чиглэлээр ажиллаж байгаа судлаач, мэргэжилтэн, үйлдвэрлэл болон жимс, жимсгэний аж ахуй эрхлэгч, сонирхогчдыг дэмжин дотоод, гадаадын мэргэжлийн сургалтад хамруулах, харилцан туршилага солилцох, тэдгээрийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх;</i></p> <p>Увс аймгийн ЗДТГ, ИТХ, “Монголын чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдийн үндэсний холбоотой хамтран Улаангом хотод “Баруун бүсийн чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдийн анхдугаар зөвлөгөөн”-ийг 2011 оны 03 дугаар сарын 15- 16 ны өдрүүдэд зохион байгууллаа. Зөвлөгөөнд Баян-өлгий, Ховд, Говь- алтай, Завхан, Баянхонгор, Увс аймаг болон ОХУ-ын Тува, Хакас улсын эрдэмтэн, мэргэжилтнүүд нийт 250 төлөөлөгч оролцов.</p> <p>2012 онд БНХАУ-ын Ордос аймаг дахь Conseco SB үйлдвэрийн үйл ажиллагаа, боловсруулах цехтэй 2 мэргэжилтэн очиж</p>
--	--

		<p>танилцан туршлага судлав.</p> <p>Чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдийн үндэсний холбоотой хамтран Жимс жимсгэний салбар үүсч хөгжсөний 60 жилийн ой, эрдэм шинжилгээний бага хурлыг 2014 оны 11 сарын 29-нд Улаанбаатар хотод зохион байгуулж бүх, аймаг нийслэлийн 160 гаруй төлөөлөгч оролцсон ба цаашид хэрэгжүүлэх арга хэмжээний бодлого, хамтын ажиллагааны чиглэлээ тодорхойлсон. Гүзээлзгэнэ тариалагчдад зориулсан сургалтыг 2015 оны 03 дугаар сарын 25-ны өдөр Чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдийн үндэсний холбоотой хамтран зохион байгуулав. Гүзээлзгэнэ тариалагч, сонирхогч 55 иргэн, аж ахуйн нэгж оролцов.</p> <p>Зах зээл ба бэлчээрийн удирдлага төслийн санхүүжилтээр 2014-2016 онд “Чацаргана жимс жимсгэнэ тариалах” анхан шатны сургалтыг Хэнтий, Архангай, Булган, Хөвсгөл аймагт Монголын чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдийн үндэсний холбоотой хамтран зохион байгуулав. Жимс жимсгэнэ тариалагч 210 иргэн, аж ахуйн нэгж оролцов.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>2.7: Жимс, жимсгэний аж ахуй эрхлэгч болон үйлдвэрлэгчдэд зориулсан мэргэжлийн зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэх багийг сонгон шалгаруулж үйлдвэрлэгч, тариаланчдыг танхимын болон ажлын байран дээрх сургалтад хамруулах;</i></p> <p>Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх үндсэн зарчмын нэг болох төр, хувийн хэвшил, төрийн бус байгууллагын харилцан ойлголцол, иж бүрэн түншлэлийг бэхжүүлэн Монголын чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдийн үндэсний холбоо ТББ-тай гэрээ байгуулан 2012 онд 52 сая төгрөгийн санхүүжилт олгож “Чацаргана тариалж ургуулах” талбайн болон танхимын сургалтыг Дорноговь, Төв, Өвөрхангай, Баянхонгор, Говь-алтай, Ховд, Баян-өлгий, аймаг, Улаанбаатар хотын Сонгинохайрхан дүүрэг, Увс аймгийн Бөхмөрөн, Сэлэнгэ аймгийн Мандал, Ерөө суманд хийж, шинээр жимс жимсгэний тариалан эрхлэх сонирхолтой 1200 гаруй иргэн, аж ахуйн нэгжийг хамруулан мэдлэг чадварыг дээшлүүлэв.</p> <p>2013 онд “Чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдийн холбоо ТББ, УГТЭШХ-тэй хамтарч Улаанбаатар хотын Баянзүрх, Багахангай, Сүхбаатар дүүрэг, Увс, Өвөрхангай аймгуудад жимс жимсгэнэ тариалж ургуулах, өвчин хортонтой тэмцэх мэдлэг чадвар олгох 5 сургалтыг зохион байгуулж, жимс, жимсгэний аж ахуй эрхлэх сонирхолтой 400 иргэн, аж ахуйн нэгжийг оролцуулж мэдлэг чадвар олгов. Дархан-уул аймагт жимсний сургагч багш бэлтгэх 7 хоногийн сургалтыг 4 дүгээр сарын 13-18-нд зохион байгуулж 20 аймгийн 28 агрономч, мэргэжилтнүүдийг сургаж сертификат олгов. 2014 онд жимс жимсгэнэ тариалах, боловсруулах, өвчин хортонтой тэмцэх 8 төрлийн сургалтыг амжилттай зохион байгуулж нийт 800 хүнийг хамруулан, Засгийн газрын бодлого шийдвэр, хэрэгжилтийг сурталчилан таниулав.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>2.8: Чацаргана, жимс, жимсгэний чиглэлээр үйлдвэрлэл дээрээ сургалт явуулж байгаа ажил олгогчдод хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас дэмжлэг үзүүлэх.</i></p> <p>“Ногоон ажлын байр-Чацаргана” дэд хөтөлбөрийн хүрээнд жимс жимсгэнэ шинээр тариалахдаа авч ажиллуулсан хөдөлмөр халамжийн газарт бүртгэлтэй иргэдэд хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээтэй тэнцэх цалингийн дэмжлэгийг авч ажиллуулсан хугацаагаар олгож байна. Хөтөлбөр хэрэгжиж эхэлснээр шинээр бий болгосон ажлын байрны тоо 6802-д хүрээд байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p>
--	--	--

2-р зорилтын үр дүнг илтгэх шалгуур үзүүлэлтийн үнэлгээ			
Шалгуур үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	2016 оны хүрсэн түвшин	ХШҮ
Шинжлэх ухаан, био технологийн ололтыг үйлдвэрлэлд ашигласан байдал	Үйл ажиллагааны хэрэгжилтээр	Жимс хураах тоног төхөөрөмжийн судалгаа, жимсний өвчин, хортоны судалгааг хийлгэж байгальд ээлтэй арга технологиор тэмцэх 4 төрлийн багаж тоног төхөөрмжийг туршин, зөвлөмж боловсруулж, 94 ширхэгийг үйлдвэрлэлд нэвтрүүлсэн. Увс аймагт 310-410 га талбайд тэмцэх арга хэмжээг зохион байгуулав. 2014 онд жимсний технологийн шинэчлэлийн хүрээнд 499,9 сая төгрөгийн санхүүжилтээр хуурай уур амьсгалтай орнуудад жимст мод тариалахад зориулсан 210 морины хүчтэй трактор 1 ширхэг, жимсний мөр хоорондын хог ургамал устгах хадуур 2 ширхэг, жимсний талбайн хоргон шавьжтай тэмцэх хор шүршигч 2 ширхэгийг нийлүүлэх тендер шалгаруулалт зохион байгуулж жилд 250 га талбайд жимс, жимсгэнэ тариалах, арчлах ажлыг механикжуулах боломжийг бүрдүүллээ.	100 %
“Чацаргана тариалах, боловсруулах үйлдвэр байгуулах, хөгжүүлэх санаачилгыг технологийн удирдлага, санхүү, хөрөнгө оруулалт, зээлийн бодлогоор дэмжих замаар бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх” 3-р зорилтын хүрээнд:		3.1: Шилмэл сортын чацаргана, жимс, жимсгэний суулгац үржүүлэн зах зээлд нийлүүлэх аж ахуйн нэгжийг сонгон шалгаруулж дэмжлэг үзүүлэх, тэдгээрийн бэлтгэсэн суулгацыг худалдан авч жимс, жимсгэнэ тариалах иргэн, аж ахуйн нэгжид хөнгөлттэй нөхцөлөөр нийлүүлэх; 2011 онд Жимс, жимсгэний суулгац үржүүлэгчдийг дэмжих, тариалалтыг нэмэгдүүлэх зорилгоор 1789.3 сая.төгрөгийн үнэ бүхий 650 га талбайд тариалах 809.4 мянган ширхэг чацарганы суулгацыг нээлттэй тендер шалгаруулан дотоодын үйлдвэрлэгч 6 ААН-ээс худалдан авч “Чацарганы суулгац зээлээр олгох” төсөл шалгаруулан ХХААХҮЯ-ны Төрийн нарийн бичгийн даргын 2011 оны А/92, А271 тоот тушаалаар 21 аймгийн 620 иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагад 5 жилийн хугацаатай зээлээр олгон тариалуулав. Жимс, жимсгэний суулгац үржүүлэгчдийг дэмжих, тариалалтыг нэмэгдүүлэх зорилгоор 2012 оны хавар 240 га талбайд тариалах 682.82 сая төгрөгийн өртөг бүхий 300.0 мянган ширхэг, 2012 оны намар 1058.98 тэрбум төгрөгийн 440 га талбайд тариалах 550.0 мянган ширхэг нийтдээ 1741.8 сая төгрөгийн 613 га-д тариалах 765.9 мянган ширхэг чацарганы суулгацыг нээлттэй тендер шалгаруулан дотоодын үйлдвэрлэгч 5 ААН-ээс худалдан авч, “Чацарганы суулгац зээлээр олгох” төсөл сонгон шалгаруулалт явуулан 20 аймгийн 512 иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагад 5 жилийн хугацаатай зээлээр олгон тариалуулах ажлыг зохион байгуулав.	

	<p>2010 онд 40 иж бүрдэл, 2011 онд Өвөрхангай, Увс аймаг, Улаанбаатар хотын 5 аж ахуйн нэгжид 180 м2 талбайтай мананжуулах төхөөрөмж бүхий суулгац үржүүлэх зориулалтын 30 иж бүрдэл хүлэмжийг 50 хувийн хямдруулсан үнээр олгосноор 70.5 сая төгрөгийн хөнгөлөлт үзүүлсэн. Үүний үр дүнд жилд нийт 2.6 сая ширхэг суулгац үржүүлэх боломжийг бүрдүүлэв.</p> <p>2012 онд суулгац үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх зорилгоор жилд 600.0 мянган ширхэг суулгац үржүүлэх зориулалттай 15 иж бүрдэл хүлэмж нийлүүлж 50 хувийн хөнгөлөлттэй үнээр олгов.</p> <p>Чацарганы суулгац үржүүлэгчдийг дэмжих, тариалалтыг нэмэгдүүлэх зорилгоор 2013 онд 616 га талбайд тариалах 1599.4 сая төгрөгийн өртөг бүхий 770.0 мянган ширхэг ширхэг чацарганы суулгацыг нээлттэй тендер шалгаруулан дотоодын үйлдвэрлэгч Хаан жимс эс би ти ХХК, Хархорин ХК, Улааншүрэн чандмань ХХК-аас худалдан авч, “Чацарганы суулгац зээлээр олгох” төсөл сонгон шалгаруулалт явуулан хаврын тариалалтаар 17 аймгийн 182 иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагад, намрын тариалалтаар 8 аймгийн 58 иргэн, ААН-д, нийт 19 аймгийн 240 иргэн, ААН-д 5 жилийн хугацаатай зээлээр олгон тариалуулах ажлыг зохион байгуулав. 2014 онд 271.4 мянган ширхэг суулгацыг Үйлдвэр, хөдөө аж ахуй яамны Төрийн нарийн бичгийн даргын 2014 оны 5 дугаар сарын 2-ны А/154 дугаар, 10 дугаар сарын 07-ны а/369 тушаалаар 118 иргэн байгууллагад 5 жилийн хугацаатай зээлээр олгож тариалуулав.</p> <p>2013 онд худалдан авсан чацарганы үлдэгдэл суулгацыг зээлээр олгох төсөл шалгаруулалтыг ТЭДС-тай хамтран зохион байгуулж 12 аймаг, нийслэлийн 60 иргэн, аж ахуйн нэгжид 100160 ширхэг суулгац зээлээр олгож тариалалтыг 80.1 га талбайгаар нэмэгдүүлэв.</p> <p>Говь-Алтай аймаг 2015 онд “Алим” дэд хөтөлбөр батлан 20.0 мянган га талбайд алим, жимс жимсгэнэ тариалахаар төлөвлөн, хэрэгжүүлэх ажилд ихээхэн идэвхи санаачилга гарган ажиллаж эхлээд байна.</p> <p>Өмнөговь аймаг БНСУ-аас 2000 ширхэг гүзээлзгэний суулгац нийлүүлж, 2 мэргэжилтэн ирүүлж сургалт зохион байгуулан 2000 ш үрслэгээ үржүүлэн дараа жилийн тариалалтад хадгалсан. Дорноговь аймаг “Газар тариалан эрхлэлт, ойжуулалтыг дэмжих” сан байгуулж 81,5 сая төгрөгийн, Дорнод аймаг 18 иргэн аж ахуйн нэгжид 50 сая төгрөгийн зээлийн дэмжлэгийг орон нутгийг дэмжих хөрөнгө оруулалтаас олгосон байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>3.2: Жил бүр усалгаатай тариаланг өргөжүүлэх чиглэлээр улсын төсвөөс олгож байгаа санхүүжилтийн 25 хүртэл хувийг чацаргана, жимс, жимсгэний талбайг усжуулахад зарцуулах;</i></p> <p>Увс аймгийн Улаангом суманд жимс жимсгэнэ тариалах 600 га талбайг услах хүчин чадал бүхий услалтын системийг сэргээн засварлахад 343.5 сая төгрөгийн санхүүгийн дэмжлэгийг 2011 онд үзүүлэв.</p> <p>Дархан-уул, Увс, Булган аймагт жимс жимсгэнэ тариалах 511 га талбайг услах хүчин чадал бүхий 4 аж ахуйн нэгжийн услалтын системийг шинээр байгуулахад 315.0 сая төгрөгийн, Улаанбаатар, Төв, Хэнтий, Өвөрхангай аймагт жимс жимсгэнэ тариалах 24.6 га талбай бүхий 4 иргэний услалтын системийг шинэчлэх, шинээр байгуулахад 80.6 сая төгрөгийн санхүүгийн дэмжлэгийг 2010 онд үзүүлээд байна.</p> <p>2012 онд Төв аймгийн Батсүмбэр сумын Мэндийн тал ХХК-ийн 27 га талбайг услах хүчин чадал бүхий Шанхийн услалтын системийг ашиглалтад оруулахад 73.0 сая төгрөгийн дэмжлэг</p>
--	--

		<p>үзүүлэв. 2015 онд жимс жимсгэний аж ахуй эрхлэгчдэд тус бүр нь 5 га услах 20 иж бүрдэл усанд хэмнэлттэй, дэвшилтэт дуслын усалгааны төхөөрөмж нийлүүлэх тендер шалгаруулалт зохион байгуулж, шалгарсан аж ахуйн нэгжтэй гэрээ байгуулан хүлээн авч, жимс жимсгэний усалгаатай талбайг 100 га –гаар нэмэгдүүлэх боломжийг бүрдүүлэв.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>3.3: Хувиараа болон өрхийн, эсхүл нөхөрлөл, хоршооны хэлбэрээр жимс, жимсгэний аж ахуй эрхлэх иргэнд хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас дэмжлэг үзүүлэх;</i> НХХ-ийн Сайд, ХХААХҮ-ийн Сайд, БОАЖ-ын Сайдын 2011 оны 04 дүгээр сарын 27-ны өдрийн А/56, А/56, А-133 тоот хамтарсан тушаалаар чацаргана болон бусад жимс жимсгэнэ, мод сөөг тариалж үйлдвэрлэл эрхлэх идэвхи, санаачилгыг санхүү, технологийн аргаар дэмжиж, ажлын байрыг шинээр бий болгох, иргэд, өрх, аж ахуйн нэгжийн ашиг орлогыг нэмэгдүүлэх, жимс жимсгэний үйлдвэрлэлийг сайжруулах, байгаль орчныг хамгаалж, нөөцийг нэмэгдүүлэх зорилготой “Ногоон ажлын байр-Чацаргана” дэд хөтөлбөрийг боловсруулж батлуулав. Дэд хөтөлбөрийн хүрээнд 2011 онд 21 аймаг, 7 дүүргийн 770 иргэн, 180 ААН, байгууллага хамрагдан 1216.8 га талбайд 888.4 мянган ширхэг суулгац тариалж 3568 ажилгүй иргэдийг ажлын байраар хангасан ба энэ зорилгоор хавар, намрын тариалалтаар 214.1 сая төгрөгийн дэмжлэгийг ХЭДС-аас олгоод байна. 2012 онд 143, 2015 онд 277.6 сая төгрөгийн дэмжлэгийг ХЭДС-аас үзүүлэв.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>3.4: Усалгаатай тариалангийн талбайд хамгаалалтын ойн зурвас хэлбэрээр, худгийн дэргэд болон иргэд хувийн хашиа, талбайд чацарганыг дангаар нь буюу бусад жимс, хунсний ногоотой зэрэгцүүлэн тариалах хөдөлгөөнийг өрнүүлэх;</i> Усалгаатай тариалангийн талбайд хамгаалалтын ойн зурвас хэлбэрээр чацаргана тариалах судалгааны ажлыг 2011 оноос гүйцэтгүүлэхээр “Мөнхийн ногоон дэлхий” ТББ-тай гэрээ байгуулан ажиллаж 2012 онд Төв аймгийн Борнуур суманд ХААИС-ын Нарт туршилт үйлдвэрлэлийн төвд 5 талбайд ойн зурвас байгуулан туршилт хийж байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-70%</p> <p><i>3.5: Төмөр зам, автозамын дагуу, Ногоон хэрэм үндэсний хөтөлбөрийн хүрээнд ургуулж байгаа ойн зурваст чацаргана тариулах;</i> “Ногоон ажлын байр-Чацаргана” дэд хөтөлбөрт “Ногоон хэрэм” хөтөлбөрийн хүрээнд ойн зурваст жимс жимсгэнэ тариалах зорилгоор үйл ажиллагаагаа өргөтгөн, ажилгүй иргэдэд шинээр бий болгосон ажлын байрны тоог 1 га талбай бүхий жимст цэцэрлэг тутамд 1 ажлын байраар тооцож буюу таримал ой байгуулсан гэж үзэн урамшуулал олгохоор тусгасан.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-90%</p> <p><i>3.6: Байгалийн чацаргана, жимс, жимсгэний нөөцийг тогтоон, аймаг, сум хяналтад авч нөхөн сэргээлт, шигүү ургасан хэсэгт сийрэгжүүлэлт хийх ажил зохион байгуулах;</i> 2011 онд улсын хэмжээгээр 140.1 га, 2012 онд 106 га, 2015 онд 168 га, 2016 онд 11 га талбай бүхий байгалийн чацаргана, жимс жимсгэний талбайг нөхөн сэргээсэн байна. 2013 онд анх удаа “Байгалийн чацарганы тархалт, генетик нөөцийн судалгаа” явуулан Сэлэнгэ, Булган, Ховд, Говь-Алтай, Завхан, Увс зэрэг 8 аймагт тархан ургаж байгаа 13.5 мянган га талбай бүхий байгалийн чацарганы талбайн нөөцийг тогтоож, генетик,</p>
--	--	--

		<p>морфологийн онцлог бүхий 21 хэлбэрийн эх материал цуглуулж монгол шинэ сорт гаргах, биологи, биохимийн шинж чанарыг нарийвчлан тодорхойлох судалгаа, шинжилгээний ажлыг хийсэн. Байгалийн чацаргана байгалиасаа нөхөн сэргээгдэж, залуужиж байгааг тогтоов.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-90%</p> <p><i>3.7: Жимс, жимсгэнэ бэлтгэх, боловсруулах, хадгалах, тээвэрлэх, борлуулах бүх дамжлагад үйлдвэрлэлийн дэвшилтэт технологи нэвтрүүлж, бүтээгдэхүүний чанар, аюулгүй байдлыг хангаж ажиллах;</i></p> <p>2012 онд 24 ширхэг 400 тонны багтаамжтай жимс жимсгэнийг огцом хөлдөөн хадгалах зөөврийн хөргүүртэй агуулах худалдан авч 12 аймаг, нийслэлийн 18 аж ахуйн нэгжид 30 урьдчилгаатай 5 жилийн хугацаатай зээлээр олгов. Үүний үр дүнд жимсийг талбай дээр нь хураан авч технологийн дагуу хадгалан боловсруулах үйлдвэрт нийлүүлэх боломж бүрдэж байна.</p> <p>2013 онд хураан авсан жимсийг талбай дээр нь огцом хөлдөөн хадгалах 289.9 сая төгрөгийн үнэ бүхий БНСУ-ын Cooltainer фирмийн “Жимс хадгалах хөргүүртэй агуулах” 11 ширхэгийг нийлүүлж 30 хувийн урьдчилгаатай 4 жилийн зээлийн гэрээгээр олгох ажлыг зохион байгуулж, жимсийг чанарыг нь алдагдуулалгүйгээр талбай дээр нь огцом хөлдөөн хадгалж үйлдвэрт нийлүүлэгдэх, бүтээгдэхүүний чанар, аюулгүй байдал сайжрах нөхцөл бүрдэж байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-90%</p> <p><i>3.8: Бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг урамшуулан дэмжиж, үндэсний болон олон улсын түвшинд монголын газар зүйн заалттай бүтээгдэхүүнээр бүртгүүлэх арга хэмжээ авах, гадаадын зах зээл, маркетингийн судалгаа хийх;</i></p> <p>2011 онд МҮХАҮТ-тай хамтран “Чацарганы бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх арга зам” ярилцлага зохион байгуулж үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн санал бодлыг сонсож цаашдын үйл ажиллагаанд тусгаж ажиллаж байна.</p> <p>Чацарганы кластер бий болгож олон улсын зах зээлд гаргах судалгааг МУИС-ын багш М.Цэвэлмаа “Өвөрхангай аймагт байгуулагдах үйлдвэрт суурилсан чацарганы кластерийн тогтолцооны загвар, гадаад, дотоод зах зээлийн судалгаа” хийсэн.</p> <p>2015 онд Чацарганыг газар зүйн заалттай бүтээгдэхүүнээр бүртгэлжүүлэх, шинж чанар найрлагыг тодорхойлох, нэгдсэн өртгийн сүлжээ бий болгох зөвлөх үйлчилгээний тендер шалгаруулалтыг зохион байгуулж МЧТҮҮХ-той гэрээ байгуулан 2015 оны 6 сард “Жимс судлал”, 11 сард “Чацарганы өртгийн сүлжээний санхүүжилт”, 9 сард “Газарзүйн заалттай бүтээгдэхүүн бүртгэлжүүлэх” уулзалт, хэлэлцүүлэг, хэрэгжилтийг зохион байгуулж, тайланг хүлээн аваад байна. Тус ажлын хүрээнд Монгол чацаргана газар зүйн заалтаар бүртгэлжүүлэх хүсэлт, Монгол чацаргана газар зүйн заалтын тэмдэг, онцлог шинж чанарын тодорхойлолт болон газар зүйн нөхцөл, хүмүүсийн дадал заншилтай хэрхэн холбогдсон тухай тайлбарыг Монгол, Англи хэлээр бэлтгэн Оюуны өмчийн газарт өгөөд байна.</p> <p>2015-2016 онд Увс аймаг Еропын холбооны улсад Увсын чацаргана газарзүйн заалттай бүтээгдэхүүн бүртгэлжүүлэх ажлыг МХААҮТ-тай хамтран хэрэгжүүлж байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-90%</p> <p><i>3.9: Стандартын шаардлагад нийцсэн бага, дунд оврын боловсруулах үйлдвэр болон эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж экспортлох орчин үеийн техник, технологи бүхий томоохон цогцолбор үйлдвэрийг бүсчлэн байгуулахад Жижиж, дунд</i></p>
--	--	--

		<p>үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангаас хөнгөлөлттэй зээл олгох, гадаадын зээл, тусламжид хамруулах;</p> <p>“Чацаргана” хөтөлбөрийн 400.0 сая төгрөгийн зээлийн дэмжлэгээр Увс хүнс ХК Увс аймагт жилд 600 тн, Жижиг дунд үйлдвэрийг дэмжих сангийн 700.0 сая төгрөгийн дэмжлэгээр Живэртгийн оргил ХХК Улаанбаатар хотод жилд 1500 тн чацаргана боловсруулах “Шар доктор” үйлдвэр байгуулан ашиглалтад оруулаад байна.</p> <p>Чацарганы нэмүү өртгийн сүлжээ байгуулах тариалалт, боловсруулах үйлдвэрлэл, хадгалалтын тогтолцоог хөгжүүлэх төслийн саналыг Азийн хөгжлийн банк, Япон улсын Жайка ОУБ-ны төслийн зээлд хамруулахаар хүргүүлэв. Хаан жимс Эс би ти ХХК өөрийн хөрөнгө оруулалтаар ХБНГУ-ын тоног төхөөрөмж, технологи бүхий жилд 1500 тонн жимс жимсгэнэ боловсруулах үйлдвэрийг Улаанбаатар хотод байгуулж ашиглалтад оруулав.</p> <p>Витафит ХХК жимс жимсгэнэ боловсруулах технологийн шинэчлэл хийж үйлдвэрлэлээ өргөжүүлж байгаа ба Япон, БНСУ-д чацаргана, нэрсний шүүс экспортлож эхлээд байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>3.10: Чацарганы үйлдвэрлэл шинээр эрхлэх, үйлдвэрлэлээ өргөжүүлэхэд нь аж ахуйн нэгж, иргэд урт хугацаатай санхүүгийн эх үүсвэр олох боломжийг бүрдүүлэх, эцсийн бүтээгдэхүүнээ дотоод, гадаадын зэх зээлд борлуулах үйл ажиллагаанд төрөөс дэмжлэг үзүүлэх</i></p> <p>2010-2011 онд ЖДҮДС-аас чацаргана болон жимс жимсгэний үйлдвэрлэл шинээр эрхлэх, үйлдвэрлэлээ өргөжүүлэхэд 6 аймгийн 10 ААН-д 5.0 тэрбум төгрөгийн зээл олгохоор шийдвэрлэсэн. 2010-2016 онд 2.6 сая ширхэг 2100 га талбайд тариалах чацарганы суулгацын зээлийг төсөл шалгаруулан 2000 иргэн, ААН-д 5 жилийн хугацаатай, хүүгүйгээр олгосон.</p> <p>2013-2015 онд экспортыг дэмжих, импортыг орлох төсөлд чацаргана тариалах 2 төсөлд 100.0 сая төгрөг, чацаргана боловсруулах 1 төсөлд 4.5 тэрбум төгрөгийн зээл олгосон.</p> <p>Азийн хөгжлийн банкны ХАА-н бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх төслийн хүрээнд хөнгөлөлттэй зээл олгох салбарын ангилалд чацарганы оруулж зээл авах боломжийг бүрдүүлэв.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <table border="1" data-bbox="667 1310 1458 1755"> <thead> <tr> <th colspan="5">3-р зорилтын үр дүнг илтгэх шалгуур үзүүлэлтийн үнэлгээ</th> </tr> <tr> <th>Шалгуур үзүүлэлт</th> <th>Суурь түвшин</th> <th>2016 оны хүрэх түвшин</th> <th>Гүйцэтгэл</th> <th>ХШҮ</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Шинээр бий болох ажлын байрны тоо</td> <td>1000</td> <td>20000</td> <td>6802</td> <td>34.01%</td> </tr> <tr> <td>Экспортолсон бүтээгдэхүүн</td> <td>-</td> <td>Үйл ажиллагааны хэрэгжилт ээр</td> <td>2012-2016 онуудад нийт 8000 кг тос, 100000 кг шүүс экспортолсон.</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td colspan="4" style="text-align: right;">Дундаж үнэлгээ</td> <td>67.0%</td> </tr> </tbody> </table>	3-р зорилтын үр дүнг илтгэх шалгуур үзүүлэлтийн үнэлгээ					Шалгуур үзүүлэлт	Суурь түвшин	2016 оны хүрэх түвшин	Гүйцэтгэл	ХШҮ	Шинээр бий болох ажлын байрны тоо	1000	20000	6802	34.01%	Экспортолсон бүтээгдэхүүн	-	Үйл ажиллагааны хэрэгжилт ээр	2012-2016 онуудад нийт 8000 кг тос, 100000 кг шүүс экспортолсон.	100%	Дундаж үнэлгээ				67.0%
3-р зорилтын үр дүнг илтгэх шалгуур үзүүлэлтийн үнэлгээ																											
Шалгуур үзүүлэлт	Суурь түвшин	2016 оны хүрэх түвшин	Гүйцэтгэл	ХШҮ																							
Шинээр бий болох ажлын байрны тоо	1000	20000	6802	34.01%																							
Экспортолсон бүтээгдэхүүн	-	Үйл ажиллагааны хэрэгжилт ээр	2012-2016 онуудад нийт 8000 кг тос, 100000 кг шүүс экспортолсон.	100%																							
Дундаж үнэлгээ				67.0%																							
“Бусад төрлийн жимс, жимсгэнэ тариалахыг дэмжих замаар жимс, жимсгэний дотоодын үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэн зах зээлд өрсөлдөх чадварыг		<p><i>4.1: Байгалийн жимс, жимсгэнэ, чацарганыг тарималжуулах, нутагшуулах, түүнийг селекцийн эх материал болгон ашиглаж сайжруулах замаар өөрийн орны байгаль цаг уурын нөхцөлд зохицсон арвин ургац бүхий сорт, дээжүүдийг бий болгох;</i></p> <p>“Байгалийн чацарганы тархалт, генетик нөөцийн судалгаа” явуулан Сэлэнгэ, Булган, Ховд, Говь-Алтай, Завхан, Увс зэрэг 8 аймагт тархан ургаж байгаа 13.5 мянган га талбай бүхий</p>																									

<p>хөгжүүлж, импортыг бууруулах” 4-р зорилтын хүрээнд:</p>	<p>байгалийн чацарганы нөөцийг тогтоож, генетик, морфологийн онцлог бүхий 21 хэлбэрийн эх материал цуглуулж Монгол шинэ сорт гаргах, биологи, биохимийн шинж чанарыг нарийвчлан тодорхойлох судалгаа, шинжилгээний ажлуудыг эхлүүлээд байна. “Жимс жимсгэний суулгац үржүүлгийн плантаци байгуулах” төсөл сонгон шалгаруулж ТНБД-ын А/123-р тушаалаар Увс, Дорнод, Дархан-уул аймгууд дахь эрдэм шинжилгээний хүрээлэн зэрэг 8 аж ахуйн нэгж, байгууллагыг шалгаруулан алим, чавга, интоор, бөөрөлзгөнө, гүзээлзгэнэ, үхрийн нүд, чацаргана зэрэг 8 төрлийн жимс, жимсгэний 60 сортын 215-478 мянган ширхэг суулгацыг жил бүр дотооддоо үржүүлэн гаргах 34 га талбай бүхий эх цэцэрлэг /плантаци/ байгуулахад зориулан 750.0 сая төгрөгийн урт хугацаатай зээлийн дэмжлэг үзүүлэв.</p> <p>НҮБ-ын ХХААБ-ын санхүүжилтээр “Жимс жимсгэнэ” төсөл хэрэгжүүлж алим, чавга зэрэг жимсний сортуудыг нутагшуулах, салбарын эрдэм шинжилгээний байгууллагын мэргэжилтнүүдийг чадавхжуулах төслийг 2017 оноос хэрэгжүүлэхээр батлаад байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>4.2: Бүс нутгийн уур амьсгалын онцлог, жимс, жимсгэнэ тариалж ирсэн уламжлалд тулгуурлан үхрийн нүд, мойл, улаалзгана, бөөрөлзгөнө, долоогоно, нохойн хошуу, тошлой, нэрс, аньс, гүзээлзгэнэ, тэс, өрөл, алим, давжаа алим, чавга зэрэг жимс, жимсгэнийг нутагшуулан турших, тариалахыг дэмжих;</i></p> <p>Алим, чавга, интоор, бөөрөлзгөнө, гүзээлзгэнэ, үхрийн нүд зэрэг бага тархацтай, Монголд ургах боломжтой жимс жимсгэний тариалалтыг нэмэгдүүлэх зорилгоор “Жимс жимсгэний аж ахуй байгуулахад дэмжлэг үзүүлэх” ТШ/13/ЖЖАА-01 төсөл шалгаруулалт зохион байгуулан 74 иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагыг шалгаруулан нийт 2.4 тэрбум төгрөгийн 5 жилийн хугацаатай зээл олгов. Үүний үр дүнд жимст цэцэрлэгийн талбай 150.0 (100) га-гаар нэмэгдэв.</p> <p>Говь-Алтай аймаг 2015 онд “Алим” дэд хөтөлбөр батлан 20.0 мянган га талбайд алим, жимс жимсгэнэ тариалахаар төлөвлөн, хэрэгжүүлэх ажилд ихээхэн идэвхи санаачилга гарган ажиллаж эхлээд байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-90%</p> <p><i>4.3: Жимс, жимсгэний генофонд байгуулах, манай улсад ургах боломжтой жимс, жимсгэний мод, суулгацыг гадаад орнуудаас оруулан турших, тариалахад дэмжлэг үзүүлэх;</i></p> <p>Чацаргана болон бусад жимс жимсгэний бүс нутагт тохирсон шилмэл сортыг сонгон шалгаруулах, тарьж ургуулах агротехнологи боловсруулах зорилгоор УГТСЭШХ-тэй гэрээ байгуулан 20 сая төгрөгийн санхүүжилт олгож “Чацаргана болон бусад жимс жимсгэний сорт судалгаа” төсөл хэрэгжүүлэн ОХУ, БНХАУ, Канад, БНСУ, Голланд улсын 6 төрлийн жимсний 36 сортын жимсний суулгац авчран, 04 талбар байгуулж аж ахуй, биологийн онцлогоор үнэлгээ өгч, Газар тариалангийн төв бүсэд дасан зохицох чадвараар чацарганы 2, үхэр нүдний 2, алимдын 1, чавганы 1 сортыг нутагшуулж, бөөрөлзгөнөний 1 сортыг ирээдүйтэй сортоор батлуулан тариалж ургуулах агротехнологийн зөвлөмж гаргав.</p> <p>“Жимс жимсгэний суулгац үржүүлгийн плантаци байгуулах” төсөл сонгон шалгаруулж ТНБД-ын А/123-р тушаалаар Увс, Дорнод, Дархан-уул аймгууд дахь эрдэм шинжилгээний хүрээлэн зэрэг 8 аж ахуйн нэгж, байгууллагыг шалгаруулан 2016 оноос алим, чавга, интоор, бөөрөлзгөнө, гүзээлзгэнэ, үхрийн нүд, чацаргана зэрэг 7 төрлийн жимс, жимсгэний 60 сортын 215-478 мянган ширхэг суулгацыг жил бүр дотооддоо үржүүлэн гаргах 38</p>
--	---

	<p>га талбай бүхий эх цэцэрлэг /плантац/ байгуулахад зориулан 750.0 сая төгрөгийн урт хугацаатай зээлийн дэмжлэг үзүүлэв.</p> <p>НҮБ-ын ХХААБ-ын санхүүжилтээр “Жимс жмсгэнэ” төсөл хэрэгжүүлж алим, чавга зэрэг жимсний сортуудыг нутагшуулах, салбарын эрэм шинжилгээний байгууллагын мэргэжилтнүүдийг чадавхжуулах төслийг 2017 оноос хэрэгжүүлэхээр батлаад байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>4.4: Хамгаалагдсан хөрсөнд нимбэг, жүрж, алим, чавга, интоор, бөөрөлзгөнө, гүзээлзгэнэ зэрэг ургац арвинтай жимс, жимсгэнэ тариалах, тэдгээрийн төрөл бүрийн сортын суулгац, үрслүүлэх үржүүлэх, судалж турших санаачилгыг бүх талаар дэмжих;</i></p> <p>2012 онд БНСУ-ын Койка ОУБ-аас хэрэгжүүлж буй “Хүлэмжийн аж ахуй байгуулах” төслөөр 2500 ширхэг гүзээлгэний үрсэлгээг БНСУ-аас авч Улаанбаатар хот, Дархан-уул аймгийн УГТСЭШХ-д хуваарилан олгож амжилттай ургуулж, үржүүлэн цаашид тариалах өөрийн үрсэлгээний зохих нөөцтэй болов.</p> <p>2013 онд “Жимс жимсгэний суулгац худалдан авах” тендер шалгаруулж гүзээлзгэний 60.0 мянган ширхэг суулгацыг 145.2 сая төгрөгөөр БНСУ-аас нийлүүлж, Улаанбаатар, Архангай, Баянхонгор аймгийн 36 иргэн, аж ахуйн нэгжид ҮХАА-н Сайдын А/74-р тушаалаар 3 жилийн хугацаатай зээлээр олгон гүзээлзгэний аж ахуй байгуулах ажлыг эхлүүлээд байна. Энэ ажлын хүрээнд 240 м² талбай бүхий 50 иж бүрдэл хүлэмж, 1050 м² талбай бүхий автомат ажиллагаатай гүзээлзгэнэ тариалахад зориулагдсан 2 иж бүрдэл хүлэмж нийлүүлж 5 жилийн хугацаатай гэрээ байгуулж олгов. Энэхүү арга хэмжээний үр дүнд гүзээлзгэний төрөлжсөн 8 аж ахуй Улаанбаатар, Төв аймагт байгуулагдан гүзээлзгэнэ тариалж, ургуулах чадавхитай болж, 3 тонн гүзээлзгэнэ хураан авч зах зээлд нийлүүлсэн.</p> <p>2016 онд БНХАУ-ын ӨМӨЗО-нд Монголын жимс жимсгэний холбооноос хүлэмжийн жимс жимсгэнэ тариалж ургуулах туршлага судлах арга хэмжээ зохион байгуулав.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>4.5: Органик жимс, жимсгэний тариалалтыг бүх талаар дэмжин Ногоон барааны тэмдэгтийг нэвтрүүлэх, жимст цэцэрлэгийг ашиглан “Ногоон аялал жуулчлал”-ыг хөгжүүлэх;</i></p> <p>2011 онд Чацарганы өвчин, хөнөөлт шавьж, шувууны талаархи судалгаа, түүнтэй тэмцэх аргачлал боловсруулах, холбогдох дүгнэлт, зөвлөмж гаргуулах судалгааны ажлыг Ургамал хамгааллын эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгээр Увс, Өвөрхангай аймагт хийлгэж 2 багийн 2 овгийн чацарганы ялаа, хивэн эрвээхэй гэсэн 2 зүйлийн шавьж, фузориум, вертициллиут, монилин зэрэг 3 төрлийн өвчин үүсгэгч, шаазгай, хээрийн бор шувуу зэрэг 2 төрлийн шувуу хөнөөл учруулж байгааг тогтоож, тэдгээртэй энгийн, химийн бус аргаар тэмцэх арга зөвлөмж боловсруулав. Судалгааны үр дүнг ном болгон хэвлүүлж түгээв.</p> <p>БНСУ-ын АФАСИ ОУБ-ын “Органик фермерийн аж ахуйн сүлжээ байгуулах” төслийн хүрээнд органик тариалангийн ойлголтыг түгээх, органик чацаргана тариалах арга технологийг нэвтрүүлэх, чиглэлээр хамтран ажиллах гэрээг Монголын худалдаа аж үйлдвэрийн танхимын “Органик монгол” хөтөлбөртэй байгуулж 5 бүсэд органик чацаргана тариалах сургалт, сурталчилгаа зохион байгуулж 500 хүн хамруулсны зэрэгцээ, телевизийн 4 цуврал нэвтрүүлэг бэлтгэн NTV телевизээр нэвтрүүлж, органик жимс жимсгэний “талбайн түүхийн дэвтэр”-ийг анх удаа гаргаж 500 хувь олшруулан чацаргана тариалагчдад олгосон ба органик чацаргана тариалагчдийн сүлжээ бий болгох чиглэлээр ажиллаж байна. Уг төслийн хүрээнд Ургамал</p>
--	---

		<p>хамгааллын эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн эрдэмтэдтэй хамтран Улаанбаатар хотын Багануур дүүрэгт “Органик чацаргана ургуулах технологи боловсруулах, нэвтрүүлэх” төсөл хэрэгжүүлэх гэрээ байгуулан ажиллаж байна. 2016 онд тус төслийн хүрээнд 10.0 мянган ам. долларын санхүүжилтээр жилд 50 тонн органик бордоо үйлдвэрлэх төхөөрөмжийг Ургамал хамгааллын эрдэм шинжилгээний хүрээлэнд суурилуулав.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ- 90%</p> <p><i>4.6: Чацаргана, бусад төрлийн жимс, жимсгэний мод, бутыг төв суурингийн цэцэрлэг, ногоон байгууламжид тариалан цэцэрлэгжүүлэлтэд өргөн ашиглах;</i></p> <p>Чацаргана болон бусад модлог ургамлыг 2011 онд 263.2 га-д, 2012 онд 215.6 га-д, 2013 онд 137.7 га-д 2014 онд 182.4, 2015 онд 203.3 га, 2016 онд 39 га талбайд элсний нүүдлээс хамгаалан, уул уурхайн нөхөн сэргээлт хийж, нийт 1041.2 га талбайд элсний нүүдлээс хамгаалан уул уурхайн нөхөн сэргээлт хийгээд байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <table border="1" data-bbox="667 680 1458 1318"> <thead> <tr> <th colspan="5">4-р зорилтын үр дүнг илтгэх шалгуур үзүүлэлтийн үнэлгээ</th> </tr> <tr> <th>Шалгуур үзүүлэлт</th> <th>Суурь түвшин</th> <th>2016 оны хүрэх түвшин</th> <th>Гүйцэтгэл</th> <th>ХШҮ</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Дотоодын үйлдвэрлэлийн жимс жимсгэний хангамж, хувь</td> <td>0.5</td> <td>30.0</td> <td>1.5</td> <td>5.0%</td> </tr> <tr> <td>Элсний нүүдлээс хамгаалах, байгаль нөхөн сэргээх зориулалтаар чацарганыг ашигласан байдал, га</td> <td>60.0</td> <td>3000</td> <td>1041.2</td> <td>34.7%</td> </tr> <tr> <td>Байгалийн чацаргана, жимс жимсгэний талбай сэргээгдсэн байдал, га</td> <td>-</td> <td>Үйл ажиллагааны хэрэгжилтээр</td> <td>1160.4</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td colspan="4" style="text-align: right;">Дундаж үнэлгээ</td> <td>46.6 %</td> </tr> </tbody> </table>	4-р зорилтын үр дүнг илтгэх шалгуур үзүүлэлтийн үнэлгээ					Шалгуур үзүүлэлт	Суурь түвшин	2016 оны хүрэх түвшин	Гүйцэтгэл	ХШҮ	Дотоодын үйлдвэрлэлийн жимс жимсгэний хангамж, хувь	0.5	30.0	1.5	5.0%	Элсний нүүдлээс хамгаалах, байгаль нөхөн сэргээх зориулалтаар чацарганыг ашигласан байдал, га	60.0	3000	1041.2	34.7%	Байгалийн чацаргана, жимс жимсгэний талбай сэргээгдсэн байдал, га	-	Үйл ажиллагааны хэрэгжилтээр	1160.4	100%	Дундаж үнэлгээ				46.6 %
4-р зорилтын үр дүнг илтгэх шалгуур үзүүлэлтийн үнэлгээ																																
Шалгуур үзүүлэлт	Суурь түвшин	2016 оны хүрэх түвшин	Гүйцэтгэл	ХШҮ																												
Дотоодын үйлдвэрлэлийн жимс жимсгэний хангамж, хувь	0.5	30.0	1.5	5.0%																												
Элсний нүүдлээс хамгаалах, байгаль нөхөн сэргээх зориулалтаар чацарганыг ашигласан байдал, га	60.0	3000	1041.2	34.7%																												
Байгалийн чацаргана, жимс жимсгэний талбай сэргээгдсэн байдал, га	-	Үйл ажиллагааны хэрэгжилтээр	1160.4	100%																												
Дундаж үнэлгээ				46.6 %																												
<p>“Хөтөлбөрийн ач холбогдлыг нийтэд сурталчлах, жимс, жимсгэнэ, түүгээр боловсруулсан бүтээгдэхүүний борлуулалтын сүлжээ бий болгох” 5-р зорилтын хүрээнд:</p>		<p><i>5.1: Жимс, жимсгэний ач холбогдол түүний зохистой хэрэглээ болон үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүний ашигт чанарыг хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслээр сурталчлан таниулах;</i></p> <p>Монголын үндэсний радиотой хамтран 3-6 сарын хооронд 30 удаагийн нэвтрүүлгийг чацаргана, жимс жимсгэнэ сонирхогчдод зориулан анхан шатны сургалтын хөтөлбөрийн хэмжээнд явууллаа. Нэвтрүүлэгт эрдэмтэд, үйлдвэрлэл дээр ажиллаж буй мэргэжилтнүүд, яамны ажилтнууд оролцов.</p> <p>2010-2012 онд Монголын чацаргана тариалагч үйлдвэрлэгчдийн холбооноос чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдэд зориулан академич, ардын багш Ч.Авдайгийн “Чацаргана” номыг 2 удаа нийт 6000 хувь хэвлүүлж сургалтад ашиглахын зэрэгцээ, сонирхогчдын гарын авалга болгон ажиллаж байна. Мөн “Малчин өрхүүдэд уст цэг ба нэвтрүүлэх төв байгуулах” төсөл, Монгол улсын гавъят механикжуулагч, доктор Б.Балган, “Танайд мод тарья” нэвтрүүлгийн багтай хамтран “Чацаргана тарьж сурцаага” баримтад кино, сургалтын CD хийлгэж нийтийн хүртээл болгосон нь чацаргана тариалагч, сонирхогчдын талархалыг ихээхэн хүлээлээ.</p> <p>Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамнаас “Чацаргана” гарын авлага 2000 ширхэгийг хэвлүүлж бүх, аймаг сумдад</p>																														

		<p>түгээсэн.</p> <p>2012 онд академич Ч.Авдайн “Чацаргана” номыг 3000 хувь , Доктор Ө.Жүүпэрэлмаагийн “Чацаргана” номыг 500 ш хэвлүүлж мэдээллийн хүрээг өргөтгөлөө.</p> <p>2014 онд Монголын чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдийн үндэсний холбоотой гэрээ байгуулан хамтран ажиллаж Жимс жимсгэний салбарын 60 жилийн ой, эрдэм шинжилгээний бага хурал, жимс жимсгэнэ тариалах, боловсруулах, өвчин хортонтой тэмцэх 8 төрлийн сургалтыг амжилттай зохион байгуулж нийт 800 хүнийг хамруулан, Засгийн газрын бодлого шийдвэр, хэрэгжилтийг сурталчилан таниулав. Монгол орны Жимс жимсгэний салбарын лавлах ном болон олон улсын болон Монголын чацарганы эрдэмтдийн бүтээлийн эмхтгэлийг нэгтгэн ХАА-н шинжлэх ухаан сэтгүүлийн тусгай дугаар болгон гаргав.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>5.2: “Монгол-Чацаргана” брэнд бүтээгдэхүүнийг бий болгон дотоодын болон олон улсын уулзалт, семинар, хэлэлцүүлэг, эрдэм шинжилгээний бага хурал, үзэсгэлэн худалдаа зохион байгуулах, сонирхогч орнуудад сурталчлан таниулах, хамтарч ажиллах;</i></p> <p>2011 оны 9-р сард БНХАУ-ын Цинхай мужийн Шининь хотод зохиогдсон Олон улсын чацарганы холбооны 5 дугаар их хуралд Монгол улсаас анх удаа 34 төлөөлөгч оролцсон ба 2015 онд зохиогдох 7 дугаар их хурлыг өөрийн улсад зохион байгуулах хүсэлтийг тус холбооны удирдлагуудад тавьж, Монгол улсын чацарганы үйлдвэрлэл, хөтөлбөрийн үйл ажиллагааг танилцуулсны зэрэгцээ олон улсын энэ чиглэлээр ажиллаж буй байгууллага, аж ахуйн нэгжүүдтэй харилцаа холбоо тогтоож, туршлага судлав.</p> <p>2010-2016 онд “Алтан намар” үзэсгэлэн худалдаанд жимс жимсгэнэ тариалагч, боловсруулагч аж ахуйн нэгж, иргэдийг зохион байгуулан оролцуулж жимс, жимсгэний ач холбогдол түүний зохистой хэрэглээ болон үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүний ашигт чанар, хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг сурталчилсны зэрэгцээ Монгол улсын Ерөнхийлөгчийн 2010 оны 250 дугаар зарлигийн хэрэгжилтийг дүгнэх, сурталчлах өдөрлөг зохион байгуулав.</p> <p>“Чацаргана -Хаан жимс” үндэсний форумыг 12 –р сарын 7-ны өдөр зохион байгуулав. Форумд эрдэмтэд, тариалагч, үйлдвэрлэгчид, төрийн байгууллагын 160 төлөөлөгч оролцож “Жимс жимсгэнийг үйлдвэрлэл болгон хөгжүүлж Монгол чацаргана-Үндэсний бахархалт бүтээгдэхүүн” бий болгох зөвлөмж гарган, 23 асуудлыг цаашдын зорилго болгон дэвшүүлэн тавив. Форумын үеэр Монгол эрдэмтдийн чацарганы чиглэлээр хийсэн эрдэм шинжилгээний ажлуудыг нэгтгэн эмхтгэл ном болгон хэвлүүлж тараав.</p> <p>“Азийн орнуудын бүтээмжийн байгууллага” (АРО)-аас 2013 оны 06 дугаар сарын 3-6-ны өдрүүдэд Шри-ланк улсын зохион байгуулсан “Хөдөө аж ахуйн гаралтай орон нутгийн онцлогтой брэнд бүтээгдэхүүн бүтээх” семинарт оролцож Монгол чацарганыг олон улсын газар зүйн заалттай бүтээгдэхүүнээр бүртгүүлэх боломжийн талаар илтгэл тавив.</p> <p>Олон улсын чацарганы холбооны 6 дугаар их хурал "Чацаргана - технологи, эрүүл мэнд, байгаль орчинд дахь шинэ хандлага" сэдвийн дор 2013 оны 10 дугаар сарын 14-нөөс 18-ны өдрүүдэд ХБНГУ-ын Подстам хотод зохион байгуулагдаж Монгол улсаас 9 ААН, байгууллагын 22 төлөөлөгч оролцож 1 илтгэл, 2 постер танилцуулга бэлтгэн оролцов. ШУТИС-ийн Хүнсний судалгааны төвийн захирал Г.Төрмөнхийн тавьсан “Чацарганы жимсийг</p>
--	--	--

	<p>дархлааны системд туршсан үр дүн” илтгэл хуралд оролцсон олон орны эрдэмтэн судлаачдын анхаарлыг ихээхэн татав. Живэртгийн оргил ХХК жүүс, тосоор үзэсгэлэн гаргаж сурталчилсан ба “Чацаргана ба Монгол улс” танилцуулгыг англи хэл дээр бэлтгэн хэвлүүлж хуралд оролцсон төлөөлөгчдөд тараав. Монгол чацарганын нэр хүнд, сонирхол олон улсын тавцанд эрс нэмэгдээд байна. 2015 оны 11 дүгээр сард Энэтхэг улсад зохион байгуулагдсан чацарганы олон улсын 7 дугаар их хуралд Монгол улсаас их дээд сургууль, эрдэм шинжилгээний байгууллага, төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшлээс 20 гаруй төлөөлөгч оролцсон ба Дархан-уул аймаг дахь УГТХ-ээс тус яамны санхүүжилтээр хэрэгжүүлсэн байгалийн чацарганы тархалт, генетик нөөцийн судалгааны ажлаар илтгэл тавьж хэлэлцүүлэн Энэтхэгийн Химачай парадеш их сургуультай хамтран ажиллах санамж бичиг байгуулаад байна. 2017 онд олон улсын чацарганы холбооны 8 дугаар их хурлыг Монгол улсад зохион байгуулах эрхийг албан ёсоор аваад байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>5.3: Сургалтын байгууллагыг түшиглэн дотоодын жимс, жимсгэний зохистой хэрэглээг бий болгоход чиглэсэн мэдээллийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэн хэрэглэгчдийн мэдлэгийг дээшлүүлэх;</i> TV-9-ийн “Танайд мод тарья” нэвтрүүлгийн багтай хамтран ажиллаж 10 гаруй нэвтрүүлэг хийлээ. (БНХАУ-ын Шининь хотод болсон ОУ-ын чацарганы холбооны их хурлын үеэр чацаргана судлал, хөгжил бусад оронд ямар хэмжээнд өрнөж байгааг Монголын тариалагч үйлдвэрлэгчдэд хүргэсэн цуврал нэвтрүүлэг онцлог болсныг тэмдэглэж байна.) Мөн ТВ-9, NTB, UBS зэрэг телевизүүдээр “Чацаргана” хөтөлбөрийг сурталчилсан 9 удаагийн нэвтрүүлгийг Монголын чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдийн холбоо болон бусад төрийн бус байгуулагуудтай хамтран явууллаа. 2013 онд 2 ном шинээр, нэг ном дахин, CD, DVD хичээл 3, танилцуулга англи болон монгол хэл дээр тус тус нэгийг хийлгэж 200-1000 хувь хэвлүүлээ. Түүнчлэн телевиз (UBS, NTV, TV-5 зэрэг), өдөр тутмын ба бусад сонин, сэтгүүл (Үндэсний шуудан, Өнөөдөр, Монголын үнэн, ХАА-н маргааш сонин, “Шинэ тариаланч”, “Хүн ба хүнс”, “Ногоон эрэл”, “Монгол бренд”) – ээр сурталчилгаа явуулж байна. Цаашид ч зарим чиглэлээр байнгын булан ажиллуулах чиглэлтэй байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>5.4: Цэцэрлэг, сургуулийн дотуур байр, эмнэлэг, сувиллын газруудад болон “Үдийн цай” хөтөлбөрийн хүрээнд дотоодын үйлдвэрийн стандарт, чанарын шаардлага хангасан жимс, жимсгэнэ болон тэдгээрийг боловсруулсан бүтээгдэхүүнийг өргөн хэрэглэх;</i> 2011-2016 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд тусгаж, Үндэсний зөвлөлийн гишүүдэд хариуцуулсан ба энэ чиглэлийн санал санаачилгууд гарч хэрэгжиж эхлээд байна. Сургууль, цэцэрлэгт дотоодын үйлдвэрүүдийн чацарганы жүүсийг өгч эхлээд байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>5.5: Чацаргана, бусад төрлийн жимс, жимсгэнэ тариалах, дахин боловсруулах талаар шинжлэх ухааны байгууллагуудын судалгаа, шинжилгээний үр дүн, иргэд, аж ахуйн нэгжийн туршилага, санал санаачилгыг хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслээр сурталчлах, түгээх;</i> Монголын чацаргана тариалагч үйлдвэрлэгчдийн холбооноос чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдэд зориулан академич, ардын багш Ч.Авдайгийн “Чацаргана” номыг 2 удаа нийт 6000 хувь</p>
--	--

	<p>хэвлүүлж сургалтад ашиглахын зэрэгцээ, сонирхогчдын гарын авлага болгон ажиллаж байна. Мөн “Малчин өрхүүдэд уст цэг ба нэвтрүүлэх төв байгуулах” төсөл, Монгол улсын гавъят механикжуулагч, доктор Б.Балган, “Танайд мод таръя” нэвтрүүлгийн багтай хамтран “Чацаргана тарьж сурцгаая” баримтад кино, сургалтын CD хийлгэж нийтийн хүртээл болгосон нь чацаргана тариалагч, сонирхогчдын талархалыг ихээхэн хүлээлээ.</p> <p>Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамнаас “Чацаргана” гарын авлага 2000 ширхэгийг хэвлүүлж бүх, аймаг сумдад түгээсэн.</p> <p>2012 онд академич Ч.Авдайн “Чацаргана” номыг 3000 хувь, Доктор Ө.Жүүпэрэлмаагийн “Чацаргана” номыг 500 ш хэвлүүлж мэдээллийн хүрээг өргөтгөлөө.</p> <p>2012 онд “Чацаргана-Хаан жимс” форумын үеэр чацарганы чиглэлээр Монголын эрдэмдтийн чацарганы чиглэлээр хийсэн судалгааны ажлуудыг нэгтгэн ном болгон хэвлүүлж түгээв.</p> <p>2013 онд 2 ном шинээр, нэг ном дахин, CD, DVD хичээл 3, танилцуулга англи болон монгол хэл дээр тус тус нэгийг хийлгэж 200-1000 хувь хэвлүүллээ. Түүнчлэн телевиз (UBS, NTV, TV-5 зэрэг), өдөр тутмын ба бусад сонин, сэтгүүл (Үндэсний шуудан, Өнөөдөр, Монголын үнэн, ХАА-н маргааш сонин, “Шинэ тариаланч”, “Хүн ба хүнс”, “Ногоон эрэл”, “Монгол бренд”) – ээр сурталчилгаа явуулж байна. Цаашид ч зарим чиглэлээр байнгын булан ажиллуулах чиглэлтэй байна.</p> <p style="text-align: right;">ХШҮ-100%</p> <p><i>5.6: Жимс жимсгэнэ болон тэдгээрийг боловсруулсан бүтээгдэхүүний борлуулалтын дотоод, гадаадын сүлжээг бий болгох;</i></p> <p>“Жимс, жимсгэний зах зээлийн нөхцөл байдлын үнэлгээ, кластерийг хөгжүүлэх” судалгааг Монголын чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдийн үндэсний холбоо ТББ байгууллагатай гэрээ байгуулан 8 аймагт судалгааны ажил гүйцэтгүүлэв. Энэхүү ажлын хүрээнд Монголын орны 5 бүсэд цаашид чацаргана, жимс жимсгэнэ тариалах талбай, төрөл, зах зээлийн нөхцөл байдал, кластерээр хөгжүүлэх боломж, чиглэлийг тодорхойлов. 2014 онд “Чацарганы кластерийн санаачилга” төсөл шалгаруулалт зохион байгуулж ТНБД-ын А/301-р тушаалаар “Хархорин” ХК, Эко-Эрдэнэ” ХХК, ШУТИС-ын Техник, технологи туршилтын төвийн түншлэлд чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдийг зохион байгуулалтад оруулах, кластерийн үйл ажиллагааг эхлүүлэх, кластерийн санаачилгын бүтэц, хамтын ажиллагааны институци бий болгох, бүс нутгийн төрөлжсөн сортын тариалалтыг нэмэгдүүлэх, үрслэгээ үржүүлэх шинэ технологи нэвтрүүлэх, тариалалтад усны хэмнэлттэй дуслын усалгааны шинэ технологийг нэвтрүүлэх, боловсруулах үйлдвэрийг шинэчлэх, хөргөлттэй агуулах байгуулахад зориулан 1.0 тэрбум төгрөгийн зээлийн дэмжлэг олгож, ажлыг эхлүүлээд байна.</p> <p>2015 онд Чацарганы өртгийн сүлжээ байгуулах ажлын хүрээнд өртгийн сүлжээний аргачлал, бүтэц бүрэлдэхүүн, оролцогчдийн зохион байгуулалт, бизнесийн загвар, санхүүжилтийн урсгал загвар, төрөл хэрэгслийг тодорхойлон уулзалт семинарыг зохион байгуулж цаашид хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө гарган хэрэгжүүлж эхлээд байна.</p> <p>Азийн хөгжлийн банкны санхүүжилтээр хэрэгжих “Хөдөө аж ахуй, хөдөөгийн хөгжил төсөл”-ийн хүрээнд чацарганы гадаад зах зээлийн судалгаа, маркетингийг сайжруулах саналыг хүргүүлэв. 2017 оноос хэрэгжиж эхлэхээр хүлээгдэж байна.</p>
--	---

		ХШҮ-100%																																				
		5-р зорилтын үр дүнг илтгэх шалгуур үзүүлэлтийн үнэлгээ																																				
		Шалгуур үзүүлэлт	Суурь түвшин	Хүрэх түвшин	Гүйцэтгэл	ХШҮ																																
		Чацаргана тариалсан талбай, га	960	20000	6070.3	30.3%																																
		Хураан авсан ургац, тн	384	7000	2560.0	36.5%																																
		Бэлтгэсэн суулгац, мян.ш	300	6000	12700.0	100.0%																																
					Дундаж үнэлгээ	55.6%																																
7.	Дүгнэлт (ололт, дутагдал, анхаарах асуудлууд)	<p>“Чацаргана” хөтөлбөр хэрэгжиж эхэлснээр жимс жимсгэнэ түүний дотоос чацаргана тариалах сонирхолтой иргэд, аж ахуйн нэгжийн тоо эрс нэмэгдэж 2016 онд жимс жимсгэний талбай 6.07 мянган талбайд хүрч 2009 оноос тариалалт 4516 га-гаар буюу 3.9 дахин, хураасан ургац 2176 тонноор буюу 6.6 дахин нэмэгдэж чацаргана боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, экспортод гаргах түүхий эдийн нөөцтэй болоод байна.</p> <p>Хөтөлбөрийн хүрээнд 12.7 сая ширхэг жимсний суулгац үржүүлж, 6802 ногоон ажлын байр шинээр бий болгон 1041,2 га талбайд элсний нүүдлээс хамгаалан, хийсэн ба 1160.4 га байгалийн жимс жимсгэнийг нөхөн сэргээж, хамгаалсан байна.</p> <p style="text-align: center;">Чацаргана хөтөлбөрийн хүрээнд тариалсан талбай, хураасан ургац, санхүүжилт</p> <table border="1" style="margin: 10px auto;"> <caption>Чацаргана хөтөлбөрийн хүрээнд тариалсан талбай, хураасан ургац, санхүүжилт</caption> <thead> <tr> <th>Үр</th> <th>Тариалсан талбай, га</th> <th>Хураан авсан ургац, мян.тн</th> <th>Санхүүжилт, сая.төг</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2010</td> <td>2402</td> <td>590</td> <td>1375.7</td> </tr> <tr> <td>2011</td> <td>4000</td> <td>1000</td> <td>1857</td> </tr> <tr> <td>2012</td> <td>4500</td> <td>1807</td> <td>3500</td> </tr> <tr> <td>2013</td> <td>4905</td> <td>1423</td> <td>5584.1</td> </tr> <tr> <td>2014</td> <td>5640</td> <td>1734</td> <td>1570.9</td> </tr> <tr> <td>2015</td> <td>5896</td> <td>2041</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>2016</td> <td>6070</td> <td>2560</td> <td>119.9</td> </tr> </tbody> </table> <p>Хөтөлбөр батлагдсанаас хойш Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн сайдын багцаас 12.2 тэрбум, Жижиг дунд үйлдвэрийг дэмжих сан, Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сан болон бусад эх үүсвэрээс 7.0 тэрбум нийт 19.2 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийсэн байна.</p> <p>“Чацаргана, бусад төрлийн жимс, жимсгэний аж ахуй эрхлэх, хөгжүүлэх эрх зүй, эдийн засгийн таатай орчинг бүрдүүлэх” 1-р зорилтын биелэлт 88.3 хувьтай үнэлэгдсэн. Дотоодод ургуулсан “Жимс жимсгэнэ”-ийг НӨАТ-аас, жимс жимсгэнэ хураах, боловсруулах тоног төхөөрөмжийг гааль болон НӨАТ-аас 2020 он хүртэл чөлөөлүүлсний зэрэгцээ жимс жимсгэний аж ахуй эрхлэгч болон боловсруулах үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн орлогын албан татварыг 2021 он хүртэл 1 хувь болгон бууруулж дэмжлэг үзүүлсэн нь эрх зүйн таатай орчинг бүрдүүлэх чиглэлээр хийгдсэн чухал ажлын нэг болжээ.</p> <p>“Чацаргана, бусад төрлийн жимс, жимсгэнэ тариалах, хураан авах, боловсруулах технологийг боловсронгуй болгох, мэргэжилтний чадавхийг сайжруулах” 2 –р зорилтын биелэлт 100.0% хувьтай байна. Уг зорилтын хүрээнд чацарганыг</p>					Үр	Тариалсан талбай, га	Хураан авсан ургац, мян.тн	Санхүүжилт, сая.төг	2010	2402	590	1375.7	2011	4000	1000	1857	2012	4500	1807	3500	2013	4905	1423	5584.1	2014	5640	1734	1570.9	2015	5896	2041	0	2016	6070	2560	119.9
Үр	Тариалсан талбай, га	Хураан авсан ургац, мян.тн	Санхүүжилт, сая.төг																																			
2010	2402	590	1375.7																																			
2011	4000	1000	1857																																			
2012	4500	1807	3500																																			
2013	4905	1423	5584.1																																			
2014	5640	1734	1570.9																																			
2015	5896	2041	0																																			
2016	6070	2560	119.9																																			

	<p>кластерээр хөгжүүлэх, байгалийн чацарганы тархалт, генетикийн нөөцийг тогтоох, жимс жимсгэний хортон шавьжтай тэмцэх, жимс хураах тоног төхөөрөмжийн судалгаа туршилтын ажлуудыг анх удаа хэрэгжүүлсэн жимс жимсгэнийг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй хөгжүүлэхэд томоохон ач холбогдолтой арга хэмжээ боллоо гэж салбарын эрдэмтэд, эрдэм шинжилгээний байгууллагууд үнэлсэн байна.</p> <p>“Чацаргана тариалах, боловсруулах үйлдвэр байгуулах, хөгжүүлэх санаачилгыг технологийн удирдлага, санхүү, хөрөнгө оруулалт, зээлийн бодлогоор дэмжих замаар бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх” 3-р зорилтын биелэлт 93.0 хувьтай үнэлэгдсэн.</p> <p>Гадаад улсад экспортлох чацарганы бүтээгдэхүүний нэр төрөл, тоо хэмжээ жил бүр нэмэгдэж Сийбэрри ХХК Сингапур, зөөлөн эдийн тос, хатаасан навч, жимс экспортлож гоо сайхны бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэн АНУ, БНСУ, Япон, Сингапур, Малайз зэрэг 6 оронд борлуулж байна. Увс хүнс ХК үрийн болон зөөлөн эдийн чацарганы тосыг БНСУ, АНУ, Тайвань улсад гаргаж эхэлсэн бол, Живэртийн оргил ХХК Япон улс руу тос, шүүс, Витафит ХХК Япон, Солонгос улсад чацарганы, нэрсний шүүс экспортлож эхлээд байна.</p> <p>“Бусад төрлийн жимс, жимсгэнэ тариалахыг дэмжих замаар жимс, жимсгэний дотоодын үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэн зах зээлд өрсөлдөх чадварыг хөгжүүлж, импортыг бууруулах” 4-р зорилтын биелэлт 97.0 хувьтай байна. Чацаргана болон бусад жимс жимсгэнийг боловсруулах 9600 тонн хүчин чадал бүхий 52 үйлдвэр, цех үйл ажиллагаагаа явуулж байна.</p> <p>“Хөтөлбөрийн ач холбогдлыг нийтэд сурталчлах, жимс, жимсгэнэ, түүгээр боловсруулсан бүтээгдэхүүний борлуулалтын сүлжээ бий болгох” 5-р зорилтын биелэлт 100.0 хувьтай байна. Энэ зорилтыг амжилттай хэрэгжүүлснээр хөтөлбөр хэрэгжснээс хойш чацаргана болон бусад жимс жимсгэнэ тариалах сонирхолтой иргэд, аж ахуйн нэгжийн тоо эрс нэмэгдсэн эерэг үр дүн гарсан.</p> <p>“Чацаргана” хөтөлбөрийн зорилт, арга хэмжээний ерөнхий гүйцэтгэл 95.6 хувьтай буюу “хангалттай сайн” үнэлэгдлээ.</p> <p>Өмнөх оны хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тайланд тусгагдсан зөвлөмжийн дагуу 2016 онд сайн ажилласан гэж дүгнэж байна. Чацаргана тариалсан иргэд, аж ахуйн нэгжийн чацарганы суулгацын чанар сайн, амьдралт сайн, иргэд өөрсдөө чацарганыг зөв арчилж байгаа ч хортон, мэрэгч, шувуутай тэмцэх арга технологийн мэдлэг хомс байсан учраас 2016 онд жимс жимсгэнэ тариалах 1 сургалтыг амжилттай зохион байгуулж нийт 60 хүнийг хамруулжээ.</p> <p>Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн үр дүнг үнэлэх 10 шалгуур үзүүлэлтүүдээс чацаргана тариалсан талбай, хураан авсан ургац, бэлтгэсэн суулгац, дотоодын үйлдвэрлэлийн жимс, жимсгэний хангамж, шинээр бий болох ажлын байрны тоо, элсний нүүдлээс хамгаалах, байгаль нөхөн сэргээх зориулалтаар чацарганыг ашигласан байдал зэрэг нь хүрэх ёстой түвшиндээ хүрсэнгүй.</p> <p>Учир нь хүрэх түвшинд заагдсан шалгуур үзүүлэлтүүд тооцоолол, үндэслэл муутай, хэрэгжиж боломжгүй хэт өндрөөр /20,0 мянган га/ боловсруулагдсан байна. Тухайлбал, дотоодын үйлдвэрлэлийн жимс, жимсгэний хангамж, чацаргана тариалсан талбай, хураан авсан ургац гэх мэт. Үр дүнг илтгэх шалгуур үзүүлэлт биелэлт өссөн дүнгээр 65 %-тай дүгнэгдсэн ба жимс, жимсгэнэ хөтөлбөр дээр анхаарах шаардлагатай.</p> <p>Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоолоор батлагдсан “Яам</p>
--	---

болон аймаг, нийслэлийн Засаг дарга, Засаг даргын Тамгын газрын үйл ажиллагаанд хяналт шинжилгээ хийх, үр дүнг үнэлэх журам”-д үндэсний хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх хүрээнд аймгийн ЗД, ИТХ-аас баталсан “Чацаргана” дэд хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний дүнг аймгийн Засаг даргын Тамгын газрын Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тасгаас тухайн хөтөлбөрийг үнэлсэн дүнгээр авахаар тусгасан. “Чацаргана” дэд хөтөлбөрийн хэрэгжилт дунджаар 86.6 хувьтай дүгнэгдлээ. Дэд хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилтийн үнэлгээгээр Баян-Өлгий, Булган, Дархан-Уул, Төв, Увс, Хөвсгөл аймгууд болон Улаанбаатар хот хамгийн өндөр буюу 100.0 хувь, Баянхонгор, Архангай, Ховд аймаг хамгийн бага хувьтай байна.

Анхаарах асуудал: Монгол чацарганы (таримал болон байгалийн) биохимийн шинж чанарын нарийвчилсан судалгааг хийж онцлог шинж чанарыг тогтоож дэлхийд баталгаажуулах, хүний эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөөллийн судалгаанд онцгой анхаарал хандуулахаас гадна чацарганыг стандартын шаардлагад нийцсэн сав баглаа боодолтой болгох, маркетингийн судалгаа хийх, олон улсад сурталчилах, маркетингийг сайжруулах, үүнд боловсруулах үйлдвэрүүдэд дэмжлэг үзүүлэх ажлуудад өндөр анхаарал хандуулах шаардлагатай байна.

Чацаргана хөтөлбөрийн зорилт, арга хэмжээнээс хэрэгжилт хангалтгүй арга хэмжээг дурьдвал:

1.4: *Эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил эрхлэх болон шинжлэх ухааны ололт, технологийг үйлдвэрлэлд нэвтрүүлэх чиг үүрэг бүхий жимс, жимсгэний асуудал хариуцсан шинжлэх ухаан, үйлдвэрлэлийн нэгж байгуулах асуудлыг судалж, санал боловсруулах;*

4.5: *Органик жимс, жимсгэний тариалалтыг бүх талаар дэмжин Ногоон барааны тэмдэгтийг нэвтрүүлэх, жимст цэцэрлэгийг ашиглан “Ногоон аялал жуулчлал”-ыг хөгжүүлэх зэрэг болно.*

Эдгээр арга хэмжээний удааширсан шалтгаан нөхцлийг судалбал санхүүжилт, бэлтгэл ажил судалгааны түвшинд байгаа, хамтран хэрэгжүүлэгч зэргээс хамаарч байна.

Хөтөлбөрийн цаашдын чиглэлт, зорилт:

1. “Жимс жимсгэнэ” шинэ хөтөлбөр боловсруулж батлуулах.
2. Монгол чацарганы (таримал болон байгалийн) биохими, генетик, бүтээгдэхүүний шинж чанар, хүний эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөөллийн нарийвчилсан судалгааг хийж онцлог шинж чанарыг тогтоож дэлхийд баталгаажуулах, Монгол сорт гаргах болон бусад судалгаа шинжилгээний ажилд онцгой анхаарал хандуулах шаардлагатай
3. Алим, чавга, интоор, бөөрөлзгөнө, үхрийн нүд зэрэг

		<p>Монголд улсад ургах боломжтой, бага тархацтай байгаа жимсний тариалалтыг нэмэгдүүлэхэд онцгой анхаарах, тэдгээрийн суулгац үржүүлгийн газруудыг байгуулах, хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх./ Нийт 19.0 мянган тонн жимс импортлож байна. Үүнээс алим 11.5 мянган тонн./</p> <p>4. Чацарганыг кластерээр хөгжүүлэх, тариалалт, хураалт, хадгалалт, боловсруулалтын өртгийн нэгдсэн сүлжээ үүсгэх, чацарганы боловсруулах үйлдвэрлэлд онцгой анхаарч орчин үеийн дэвшилт техник, технологи бүхий үйлдвэрүүд байгуулах, бүтээгдэхүүний нэр төрлийг нэмэгдүүлэх, чанарыг сайжруулж олон улсын түвшинд хүргэх шаардлагатай байна.</p>					
8.	Төсөл, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэгч талуудын хамтын ажиллагаанд өгөх хөндлөнгийн үнэлгээ	Тус хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхдээ холбогдох яамд, төрийн байгууллага, ТЭДС, дотоод, гадаадын төсөл, хөтөлбөрүүд, олон улсын байгууллагууд, Чацаргана тариалагч, үйлдвэрлэгчдийн үндэсний холбоо, хэвлэл, мэдээллийн байгууллагууд, аймгуудын ХХААГ, холбогдох эрдэм шинжилгээний байгууллагуудтай хамтран хөтөлбөрийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх талаар хангалттай сайн ажилласан гэж дүгнэж байна.					
9.	Төсөл, хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн үнэлгээ, дүгнэлт	Биелэлт дундаж	Зорилт 1	Зорилт 2	Зорилт 3	Зорилт 4	Зорилт 5
	Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ (Зорилт, арга хэмжээний үнэлгээ)	95.6 %	88.3 %	100.0 %	93.0 %	97.0 %	100.0 %
10.	Төсөл, хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн нэгдсэн үнэлгээ (ЗГХЭГ-ын үнэлгээ)	Нэгдсэн үнэлгээ					
		... %					

ХӨТӨЛБӨРИЙН ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙН БИЕЛЭЛТ

№	Үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	Одоогийн түвшин	Хүрэх түвшин		2016	ХШҮ, %	
				I үе шат	II үе шат			
1	Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зорилгоор баталсан эрх зүйн баримт бичиг, түүний хэрэгжилт	Үйл ажиллагааны хэрэгжилтээр						100
2	Чацаргана тариалсан талбай	га	960	10000	20000	6070	30.4	
3	Хураан авсан ургац	тонн	500	3500	7000	2560	36.6	
4	Бэлтгэсэн суулгац	мянган ширхэг	300	5000	6000	12700	100	
5	Дотоодын үйлдвэрлэлийн жимс, жимсгэний хангамж	хувь	0.5	10	30	1.5	5.0	
6	Шинээр бий болох ажлын байрны тоо	хүн	1000	10000	20000	6802	34.01	
7	Элсний нүүдлээс хамгаалах, байгаль нөхөн сэргээх зориулалтаар чацарганыг ашигласан байдал	га	60	1000	3000	1041.2	34.7	
8	Экспортолсон бүтээгдэхүүн	Үйл ажиллагааны хэрэгжилтээр						100.0
9	Байгалийн чацаргана, жимс жимсгэний талбай сэргээгдсэн байдал	Үйл ажиллагааны хэрэгжилтээр /2013 онд анх удаа байгалийн чацарганы тархалт, генетик нөөцийн судалгааг хийлгэж 13.5 мянган га байгалийн чацаргана байгааг тогтоож, 21 генетикийн хэв шинж бүхий дээжийг авч хадгалан дараагийн судалгаануудад ашиглаж байна. Байгалийн чацаргана байгалиасаа нөхөн сэргээгдэж, залуужиж байгааг тогтоов.					1160.4 га	100
10	Шинжлэх ухаан, биотехнологийн ололтыг үйлдвэрлэлд ашигласан байдал	Жимс хураах тоног төхөөрөмжийн судалгаа, жимсний өвчин, хортоны судалгаа, жимс жимсгэний сортын судалгаа, чацарганы шинж чанар, найрлага, зах зээлийн судалгаа хийлгэж байгальд ээлтэй арга технологиор тэмцэх 4 төрлийн багаж тоног төхөөрөмжийг туршин, зөвлөмж боловсруулж, 94 ширхэгийг үйлдвэрлэлд нэвтрүүлсэн. Увс аймагт 310 га талбайд өвчин, хортон шавьжтай тэмцэх арга хэмжээг зохион байгуулав.						100
ДУНДАЖ ХУВЬ							65.0	